

ΖΩΡΟΝΟΤ ΧΡΟΝΙΚΑ

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΕΤΟΣ ΙΑ' • ΑΡΙΘΜ. 99 • ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ - ΜΑΡΤΙΟΣ 1988 • ΣΕΒΑΤ - ΑΔΑΡ 5748

וְעַשֵּׂת מִנְרָת וְהַב טָהוֹר מִקְשָׁה תִּיעַשׂ הַמְנוֹרָה
יְרַבָּה וְקַנָּה גְּבִיעָה בְּפִתְרִיה וּפְרָחִיה מִמְנָה יְהִיוּ

«Καί θέλεις κάμει λυχνίαν ἐκ χρυσίου καθαροῦ· σφυρήλατον θέλεις κάμει τὴν λυχνίαν· δό κορμός αὐτῆς καὶ οἱ κλάδοι αὐτῆς, αἱ λεκάναι αὐτῆς. Θέλουσιν εἰσθαι ἐν σῶμα μετ' αὐτῆς». (Ἐξόδος, 25:31)

«Τίμησαν τούς σωτήρες τους»

(Τίτλος τῆς «Μεσημβρινῆς», 23.1.1988)

Σάλλες στήλες άναφέρεται ή πρόσφατη βράβευση άλλων δεκαοκτώ Έλλήνων Χριστιανῶν, πού βοήθησαν μέ κίνδυνο τῆς ζωῆς τους τῇ διάσωση ὁμοθρήσκων μας κατά τῇ διάρκεια τοῦ Όλοκαυτώματος. Οἱ δεκαοκτὼ αὐτοὶ συμπατριώτες μας τιμήθηκαν (οἱ τέσσερις μεταθανάτια) μέ τό μετάλλιο τῶν Δικαίων τῶν Ἐθνῶν ἀπό τό "Ιδρυμα «Γιάντ Βασέμ» τοῦ Ἰσραὴλ, τό όποιο φροντίζει γιά τῇ διαιώνιση τῆς μνήμης τῶν θυμάτων τοῦ πρωτοφανοῦς, σέ σύλληψη καὶ σ' ἔκταση στήν παγκόσμια ἱστορίᾳ, Όλοκαυτώματος.

Κάποιοι πού διάβασαν τήν εἰδηση, θ' ἀναρωτήθηκαν ἵσως: «Μά, καλά, ἀκόμη μετά 45 χρόνια οἱ Ἐβραῖοι τιμοῦν αὐτούς πού τούς ἔσωσαν;». Πρῶτα ἀπ' ὅλα, χρειάζεται νά προσδιορισθεῖ ὅτι ή διαδικασία πού ἀκολουθεῖ τό «Γιάντ Βασέμ» εἶναι μακροχρόνια, ὥστε νά εἶναι δίκαιη καὶ σωστή. Δεύτερο, οἱ Ἐβραῖοι ποτέ δέν λησμονοῦμε ὅσους μᾶς βοήθησαν σέ δύσκολες περιστάσεις. (Καὶ παρόμοιες περιστάσεις ἀφθονοῦν, δυστυχῶς, στή μακραίωνη ἱστορίᾳ τῆς θρησκείας μας). Γι' αὐτό καὶ προσπαθοῦμε νά διατηροῦμε ἄσβεστη στούς αἰώνες τήν Ἱστορική Μνήμη. Ἰδιαίτερα ή μνήμη αὐτή παραμένει ἀναλλοίωτη στήν Έλλάδα. Στή χώρα αὐτή ἡ ἑβραϊκή παρουσία, πού χρονολογεῖται ἀπό τήν περίοδο τῆς ἀρχαιότητος, ύπηρξε πάντα συνυφασμένη μέ τήν ἱστορία καὶ τίς παραδόσεις τοῦ Έλληνισμοῦ. Χέρι μέ χέρι μέ τούς συμπατριώτες μας ἄλλων θρησκευτικῶν δογμάτων, μαζί προχωρήσαμε καὶ στό μέτρο τῶν δυνατοτήτων τῆς ἱστορικῆς συμβολῆς τοῦ καθένα, δημιουργήσαμε.

Εἶναι γεγονός ὅτι ή κοινή αὐτή πορεία παρουσίασε καὶ δυσκολίες. Δυσκολίες σχέσεων. Ὑπῆρξαν καὶ ύπάρχουν κάποιες φορές καὶ σήμερα ἀκόμη, ἀγκάθια καὶ ζιζάνια. Οἱ δυσκολίες δημιουργήθηκαν ἀπό λάθη καὶ ἀδυναμίες ὅλων τῶν πλευρῶν, στά προβλήματα σχέσεων πού πάντα

προκύπτουν στήν ἀνθρώπινη συνεργασία. Τά ἀγκάθια φύτρωσαν κυρίως ἀπό τίς διαφορές τῆς θρησκείας (παρ' ὅλον ὅτι ὁ Ἐβραϊσμός ύπηρξε τροφός τοῦ Χριστιανισμοῦ) καὶ τίς προεκτάσεις πού οἱ διαφορές αὐτοῦ τοῦ εἴδους προκαλοῦν. Κυρίως σέ λαοὺς βαθύτατα θρησκευόμενους καὶ βαθύτατα βασανισμένους. "Οσο γιά τά ζιζάνια αὐτά, ἦταν καὶ εἶναι δύο εἰδῶν:
α) αὐτοφυή, ὅπότε μέ καλή πρόθεση καὶ κοινή διάθεση ξεριζώνονται, ἢ
β) δημιουργοῦνται ἀπό τρίτους, ἀκριβῶς γιά νά δημιουργήσουν προβλήματα.

Αὐτά τά καλλιεργούμενα ζιζάνια εἶναι πολύ δύσκολο νά ξεριζωθοῦν, γιατί ὁ σπόρος τους ἔχει καλλιεργηθεῖ μέ μεθοδικότητα καὶ ἔχει διαποτισθεῖ ἀπό συμφέροντα καὶ πάθη.

Τά φυτεύουν γιά νά τοιμπήσουν, νά πονέσουν, νά ματώσουν, νά κάνουν κακό. Καὶ εἶναι ἀρκετοί, ἀπό διαφορετικούς στόχους κινούμενοι καὶ ἀπό πολλά συμφέροντα ύποκινούμενοι, πού ἀποβλέπουν στόν ἴδιο σκοπό: νά

προκαλέσουν κρίση στίς σχέσεις μεταξύ Χριστιανῶν καὶ Ἐβραίων Έλλήνων. Καὶ στό παρελθόν καὶ σήμερα. Μέ διάφορες ἀφορμές καὶ προφάσεις καὶ ἀνάλογα πάντα μέ τίς περιστάσεις καὶ τίς καταστάσεις.

Εὔτυχως, ὁ λαός αὐτῆς τῆς χώρας, σ' αὐτό τό τέλος τοῦ 20οῦ αἰώνα, ἀφοῦ πολλά ἔπαθε, ἔμαθε. «Παθός, μαθός». "Ετσι, ὁ ἐλληνικός λαός ὅλο καὶ περισσότερο παύει νά πιστεύει καὶ νά ἀκολουθεῖ ἐκεῖνες τίς ἐλάχιστες ὄμάδες, πού κινούμενες εἴτε ἀπό σκοταδιστικές νοοτροπίες πού ἀνήκουν στό παρελθόν, εἴτε ἀπό εύτελή συνθήματα πού ἔξυπηρετοῦν κάποια μή ἀποκρυπτόμενα συμφέροντα στό ἐσωτερικό ἢ καὶ στό ἐξωτερικό τῆς χώρας, προσπαθοῦν νά ἐμφιλοχωρήσουν τό μίσος καὶ τή διαφορά τῶν θρησκευτικῶν διακρίσεων. Ο λαός τῆς Έλλάδος, στή συντριπτική ύγια πλειοψηφία του, εἶναι ἀντίθετος σέ κάθε εἴδους διακρίσεις. **Τό ἀπέδειξε στήν Κατοχή.**

ΕΙΚΟΝΑ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: 'Η μεταφορά τῆς Μενορά στή Βαβυλώνα (Μουσεῖο Διασπορᾶς Beth Hatefutsoth, Τέλ Αβίβ).

MENOPA

Τοῦ Ραββίνου Ἀθηνῶν κ. ΙΑΚΩΒ ΑΡΑΡ

Hταν ἔνα ἀπό τά ιερότερα σκεύη τοῦ Ναοῦ, μέ καθαρή καὶ ἀποκλειστικά θρησκευτική σημασία ἀρχικά, παρέμεινε καὶ εἶναι σήμερα τὸ «Ἄγιο σκεῦος», μὲ θρησκευτικό - πολιτικό, ὅμως, συμβολισμό ύψιστης σημασίας γιά τὸν Ἐβραϊκὸ λαό, ὅπως τὸ βλέπουμε καὶ ὅλοι τὸ γνωρίζουμε.

Τὴν «Μενορά» = «Ἐπτάφωτος λυχνία, τὴν συναντᾶμε γιά πρώτη φορά στὸ 25ο Κεφάλαιο τῆς «Ἐξόδου», ὅπου ὁ Μωσῆς δέχεται τίς ὁδηγίες γιά τὸ σχέδιο καὶ τὰ ὑλικά γιά τὴν προσωρινὴ ἀνέγερση τῆς Σκηνῆς τοῦ Μαρτυρίου καὶ τοῦ Μπέτ - Ἀμύγκ - ντάς = Ναοῦ, ἀργότερα μὲ τὴν εἰσόδο τοῦ Ἰσραὴλ στὴ γῆ τῆς ἐπαγγελίας, καθὼς καὶ τίς λεπτομέρειες γιά τὴν κατασκευὴ τῶν ιερῶν σκευῶν πού θά τὸν κοσμοῦσαν καὶ ἡταν ἀπαραίτητα γιά τὴ λατρεία τοῦ Θεοῦ μέσα στὸ Ναό του.

Διαβάζουμε, πράγματι, στὸ στιχάκι 31 τοῦ προαναφερόμενου κεφαλαίου: «Καὶ θέλεις κάμει «Μενορά» ἐκ χρυσίου καθαροῦ σφυρήλατου, θέλεις κάμει τὴν λυχνίαν ὁ κορμός αὐτῆς καὶ οἱ κλάδοι αὐτῆς, αἱ λεκάναι αὐτῆς, οἱ κόμβοι αὐτῆς καὶ τὰ ἄνθη αὐτῆς, θέλουσιν εἰσθαι ἐν σῶμα μετ' αὐτῆς».

Στὸ τέταρτο βιβλίο τῆς «Τορά», ἀριθμοί Κεφ. 8, 1 - 3, περιγράφεται ὁ ἀκριβῆς τρόπος κατασκευῆς τῆς «Μενορά» γιά τὴ σωστή διάταξη τῶν ἐπτά λυχνίων καὶ γιά τὸ ποιός θά είχε τὴ φροντίδα τοῦ ἀνάμματος καὶ τῆς συντήρησης τῆς. «Καὶ ἐλάλησε Κύριος πρός τὸν Μωσῆν, λέγων, Λάλησον πρός τὸν Ἀαρὼν. Καὶ εἶπε πρός αὐτὸν: «Οταν ἀνάψῃς τοὺς λύχνους, οἱ ἐπτά λύχνοι θέλουσι φωτίζει κατὰ πρόσωπον τῆς λυχνίας. Καὶ ὁ Ἀαρὼν ἔκαμεν οὕτως: ἦναψε κατὰ πρόσωπον τῆς λυχνίας τοὺς λύχνους αὐτῆς, καθὼς προσέταξε ὁ Κύριος εἰς τὸν Μωσῆν».

Παρατηροῦμε ἀπό τὰ πιό πάνω, ὅτι ἡ «Μενορά» κατέχει μιά ἔχεωρη θέση μεταξύ τῶν ιερῶν ἀντικειμένων πού είχαν καθιερωθεῖ στὸ Ναό γιά τὴ λατρεία τοῦ Ἐνός καὶ Μοναδικοῦ Θεοῦ καὶ φαίνεται νά τῆς γίνεται ἔξαιρετική τιμὴ μὲ εἰδική τελετὴ.

Ἡ διάρκεια τῆς γιορτῆς τοῦ «Χανουκά» ἄλλωστε, πού λέγεται καὶ «Χάγκ - Αουρεΐμ» = Γιορτὴ τῶν Φῶτων, καθορίσθηκε ὅπως εἶναι γνωστό ἀπό τὴν «Μενορά», γιά τὸ διάστημα πού διατηρήθηκε αὐτὴ ἀναμμένη — πέρα τοῦ κανονικοῦ καὶ μὲ τρόπο θαυματουργικό.

Αὐτή, λοιπόν, ἡ ἰδιαιτερότητα τῆς «Μενορά» ἀσφαλῶς διφείλεται στὸν καθοριστικὸ σόσ καὶ οὐσιώδη συμβολισμὸ καὶ τὴ σπουδαία σημασία του. Ἡ σπουδαιότητά τῆς διαφαίνεται μέσα στὴν «Τορά», ἀπό τίς λεπτομερεῖς περιγραφές γιά τὸν τρόπο κατασκευῆς, τὸ ἀναμμα, τὴ διάταξη καὶ τὴ συντήρηση τῶν φλογῶν πού ἀνήκουν στὴν ἀποκλειστικὴ μέριμνα τοῦ Κοέν - Γκαντόλ = Πρωθιερέα. Ἡ «Μενορά» συμβόλιζε τὴν διαρκή καὶ συνεχή Θεία Παρουσία στούς κόλπους τῶν Ἐβραίων περισσότερο ἀπ' ὅ, τι ἡταν ἀπαραίτητη γιά τὸν φωτισμό τοῦ χώρου.

Ἡ «Μενορά», ὅπως ἡδη ἀναφέρθηκε, ἔπρεπε νά εἶναι σφυρηλατημένη καὶ φτιαγμένη ἀπό καθαρό, ἀτόφιο χρυσάφι, χωρίς δεσμήματα καὶ συγκολόθσεις, ἀπό τὴ βάση της μέχρι τὴν κορυφή, νά εἶναι ἔνα σῶμα καὶ νά σχηματίζεται ἀπό ἔνα κομμάτι, ὥρος ἀπαράβατος καὶ γι' αὐτό ἐπί-

Μενορά ἀπεικονισμένη σὲ ὄρειχαλκινό φυλαχτό τοῦ 4ου - 5ου αἰώνας πού βρέθηκε στὴ Συρία. Σήμερα βρίσκεται στὸ Μουσεῖο τοῦ Ἰσραὴλ στὴν Ἱερουσαλήμ.

μονα ἐπαναλαμβανόμενος, σάν ἡ προϋπόθεση αὐτή νά ἡταν ἀναγκαῖο στοιχεῖο γιά τὸ ὄρθρο ἀναμμά της καὶ τὸ σωστό φωτισμό. «Ἄν τώρα μᾶς εἶναι δύσκολο νά διακρίνουμε τὴ σχέση ἡ ὅποια ὑπάρχει ἀνάμεσα στὸν τρόπο κατασκευῆς τῆς «Μενορά» καὶ τὸ σωστό φωτισμό, μποροῦμε εύκολα ὠστόσο νά βγάλουμε τὸ μεγάλο δίδαγμα τοῦ συμβολισμοῦ της, γιά νά τὸ ἔχουμε γνώμονα στὴν καθημερινή μας ζωή, πού θέλουμε τὴν ὄρθρητα νά χαρακτηρίζει τὴν Ἐβραϊκή μας συμπεριφορά.

Τὸ δίδαγμα στὸ ὅποιο καταλήγουμε, εἶναι ὅτι ὁ Ἐβραϊκός λαός πρέπει νά παρουσιάζεται ἐνωμένος καὶ νά ἀποτελεῖ μιά ψυχή καὶ ἔνα σῶμα κατά τὸ πρότυπο τῆς «Μενορά» καὶ ὀφείλουμε ὁ καθένας μας χωριστά νά φωτίζει καὶ νά ἀκτινοβολεῖ ὅπως οἱ διατεγμένες φλόγες της ἡ κάθε μία μόνη της, ἀλλά καὶ ὅλες μαζί, προσβλέποντας καὶ ἔχυπρετερώντας τὸν αὐτὸν σκοπό. «Οἱ ἐπτά λύχνοι θέλουσι φωτίζει κατά πρόσωπον τῆς λυχνίας».

Αὐτὸ τὸ δίδαγμα καὶ ὁ συμβολισμός τῆς «Ἐνότητας τῆς «Μενορά» εἶναι ἀναμφίβολα ὁ λόγος πού τὴν καθιέρωσε ὡς ἔμβλημα τοῦ κράτους τοῦ Ἰσραὴλ.

Κι ἂν ὅλοι μας ἀνεξαιρέτως, ντόπιοι καὶ ἔνοι, θαυμάζουμε σήμερα τὸ ἀριστουργηματικό πράγματι, ὅσο καὶ ιστορικό αὐτὸ ἔμβλημα, τὸ ὅποιο στολίζει τὸ ἐσωτερικό καὶ τὸ ἔξωτερικό τοῦ Ἰσραηλίνοῦ Κοινοβουλίου = Κνέσετ, μπροστά στὴν ἐκσταση τοῦ κάλλους πού νιώθουμε, ξεχνάμε πολλές φορές τὸν ύψηλό συμβολισμό του, συμβολισμός τόσο ἀναγκαῖος γιά τούς δύσκολους καιρούς πού ζοῦμε, καὶ πού εἶναι ἡ ὁμοψυχία καὶ ἡ ἐνότητα τοῦ Ἐβραϊκοῦ λαοῦ. Αὐτή εἶναι ἡ «Μενορά».

Έβραικές λέξεις και έκφρασεις στό έλληνικό λεξιλόγιο και έλληνικές στό έβραικό

ΤΟΥ Κ. ΕΣΔΡΑ Δ. ΜΩΥΣΗ

Οι γνωρίζοντες τήν έλληνική και τήν έβραική γλώσσα έντυπωσιάζονται από τό πλήθος τών κοινών και όμοιων λέξεων και έκφρασεων πουύ έχουν τά λεξικά τών δύο αύτών άρχαιών, άλλα και έντελως διάφορων, γλωσσών. Ένω ή έλληνική γλώσσα άνήκει στήν οίκογένεια τών ινδοευρωπαϊκών γλωσσών και ή έβραική στή σημιτική γλωσσική οίκογένεια, παρόλα αύτά συναντιέται ένα αφάνταστα μεγάλο πλήθος λέξεων, πουύ είναι ίδιες ή όμοιες και στίς δύο γλώσσες.

Τό φαινόμενο αύτό δέν σημαίνει βέβαια ότι οι δύο γλώσσες, ή έλληνική και ή έβραική έχουν καμιά μεταξύ τους συγγένεια ή ότι ή μία κατάγεται από την άλλη. Φανέρωνουν, όμως, τή στενή έπαφή στήν όποια οι "Έλληνες τής άρχαιότητας είχαν έλθει με τούς άρχαιούς Έβραιούς ή μέ άλλους, γειτονικούς τους λαούς, πουύ μιλούσαν σημιτικές γλώσσες.

"Από τίς κοινές ή όμοιες αύτές λέξεις, άλλες μέν έχουν σημιτική καταγωγή, άλλες δέ άντιθετα, έχουν έλληνική προέλευση. Γενικά, μπορεί νά είπωθε ότι οι ίδιες ή όμοιες λέξεις τού έλληνικού και έβραικού λεξικού πουύ χρησιμοποιούνται και σήμερα στό καθημερινό λεξιλόγιο πουύ συναντώνται στά βιβλία τής Παλαιάς Διαθήκης είναι κατά κανόνα έβραικής καταγωγής (όπως π.χ. ή λέξη έρεβ - έρεβος, αἴλα - άλλα, ιργκούν - δργανο, σιμάν - σημείο κ.λπ.).

"Αντίθετα, οι κοινές έβραιοελληνικές λέξεις πού δέν συναντώνται στήν Παλαιά Διαθήκη, άλλα μόνο στό Ταλμούδ, είναι κατά κανόνα έλληνικής προέλευσης (όπως π.χ. σανεδρίν - συνέδριο, άπατροπός - έπιτροπος, σανεγγόρ - συνήγορος, πελοσόφ - φιλόσοφος κ.λπ.). Η έξήγηση τής διαφορᾶς αυτής είναι άπλη. "Οταν γράφτηκαν τά βιβλία τής Π. Διαθήκης, δέν είχε γίνει άκόμα ή έκστρατεία σέ άμεση έπαφή με τούς "Έλληνες. Δέν ήταν δυνατόν, λοιπόν, νά μεταφυτεύθουν έλληνικές λέξεις στήν έβραική γλώσσα. Οι κοινές, λοιπόν, έλληνοε-

βραϊκές λέξεις τής Βίβλου, είναι σημιτικής καταγωγής και οι "Έλληνες τίς δανείστηκαν από τούς Φοίνικες κυρίως, πού ήταν ξμποροι και ταξιδιώτες και έρχονταν στήν Έλλαδα μέ τά πλοία τους.

"Από τήν άλλη μεριά, δέν γράφτηκε τό Ταλμούδ, τό άλλο δεύτερο σέ σπουδαιότητα ιερό βιβλίο τών Έβραιων, ή έλληνική γλώσσα και ή έλληνικός πολιτισμός είχαν διαδοθεί ήδη στίς χώρες τής Μικρᾶς Ασίας, όπου είχαν έγκατασταθεί οι δυναστείς τών Μακεδόνων και οι Έβραιοι δανείστηκαν μέ τή σειρά τους από τήν έλληνική πολλές λέξεις γιά νά πλουτίσουν τό λεξιλόγιο τους.

"Ο λόγιος και έλληνομαθέστατος πρώτος πρωθυπουργός τού Ισραήλ άειμνηστος Μπέν Γκουριόν είχε ύπολογίσει ότι περισσότερες από 700 λέξεις τού έλληνικού και έβραικού λεξικού έχουν κοινή καταγωγή και ρίζα.

Παραθέτω μερικά από τά πολλά παραδείγματα ταυτότητας η όμοιότητας έβραικών και έλληνικών λέξεων, πού στίς περισσότερες περιπτώσεις έκφραζουν και τήν ίδια έννοια.

Έλληνικά

άρραβων
άλλα
έρεβος
βῆμα
βάσις
θέατρον
κέλυφος
δργανον
μηχανή
οίδα (γνωρίζω)
όρος
άήρ
έπιτροπος
παράδεισος
όρω (βλέπω)
συνέδριον
συνήγορος
κατήγορος
κέρας
χορός
σειρά
σειρήν

Έβραικά

άρβούν
αϊλα
έρεβ
άμπιμά
μπασίς
τεατρόν
κλιπά
ιργκούν
μεχούνα
γιοδέα
ἄρ
άβιρ
άπατροπός
παρντές
ροέ
σανεδρίν
σανεγγόρ
κατεγγόρ
κέρεν
χόρα
σουρά
σείρ

σημείον	σιμάν
νέκταρ	νεκτάρ
ώκεανός	ώκηιανός
νεαρός	νάρ
ιωβιλαίος	γιοβέλ
χιτών	κτόνετ
αύτός	ότό
πίναξ	πινκάς
παλλακίς	πιλέγγες
άρά (κατάρα)	άρούρ
γέφυρα	γγέσερ
δείγμα	ντουγμά
στάδιον	ισταντιόν
νήμα	νιμά
λιμήν	ναμάλ (άναγραμ)
μάζα	μάσα
τάξις	ταχσίς
θήκη	τίκ
οχλος	ούχλοζιά

Βιβλικές έκφρασεις στή νεοελληνική ζωή

"Επίσης, ύπάρχουν στήν καθημερινή μας ζωή έκφρασεις, πού τίς χρησιμοποιούμε επιγραμματικά, χωρίς νά γνωρίζουμε τήν προέλευση τους και από ποιούς και γιά ποιό λόγο ίστορικό διατυπώθηκαν και πώς έφτασαν στήν καθημερινή νεοελληνική μας ζωή.

"Η Παλαιά Διαθήκη μεταφράστηκε στά έλληνικά γύρω στά 260 π.Χ. από τούς Έβροιμηκοντα Ιουδαίους έλληνιστές. Τό σημαντικό αύτό πνευματικό γεγονός έγινε στήν Άλεξανδρεία τής Αιγύπτου, όπου βασίλευε έκει ο Πτολεμαίος ο Φιλάδελφος.

"Από τότε πέρασαν πάνω από 2.000 χρόνια. Η Βίβλος διαβάστηκε και διαδόθηκε πολύ σ' όλόκληρη τή Δύση. Δέν περιορίστηκε μόνο στήν κορυφή, άλλα κυκλοφόρησε και στίς λαικές μάζες.

"Ο έλληνικός λαός, σάν περισσότερο γειτονικός με τή χώρα τής Βίβλου, σέ κρισμες έθνικές στιγμές έβρισκε παρηγοριά σέ μερικά χωρία τής Βίβλου πού παρουσίαζαν γεγονότα όμοια με τά δικά του και πολλές φορές άντλούσε από αύτά δύναμη, αίσιοδιξιά και παραδείγματα. "Ετσι,

άρκετές βιβλικές έκφρασεις έχουν μείνει στή λαϊκή γλώσσα πολύ ζωντανές και λέγονται άκομα, όταν το καλούν οι περιστάσεις.

Ο καθηγητής Χριστόφορος Κριμπάς έχει κορφολογήσει πολλές από αυτές, πού τίς παρουσίασε σε σύντομα σημειώματά του πού φιλοξενήθηκαν από τίς στήλες της έφημερίδας «Ισραηλιτική Έπιθεωρησις» των έτων 1978 - 1979. Θά μεταφέρω έδω μερικές από αυτές.

«Άβρόχοις ποσίν» (μέ αβρεχα πόδια). Είναι μια γνωστή βιβλική έκφραση. Τή λέμε για κάποιον πού πέρασε άκινδυνα μιά μεγάλη περιπέτεια. Τά κατάφερε χωρίς νά πάθει τίποτα. Πέρασε, δηλαδή, τόν κίνδυνο χωρίς νά βραχούν τά πόδια του.

Άναφέρεται στό γνωστό περιστατικό από τό βιβλίο τής Έξόδου, πού γράφει: «Ο δέ Μωυσῆς ἔξετειν τὴν χείρα αὐτοῦ ἐπὶ τὴν θάλασσαν. Καὶ ἔκαμεν ὁ Κύριος την θάλασσαν νά συρθῇ ὅλην ἐκείνην τὴν νύκτα ύπο σφοδροῦ ἀνατολικοῦ ἀνέμου και κατέστησεν τὴν θάλασσαν ἡράν και τά ὑδατα διεχωρίσθησαν. Καὶ εἰσῆλθον οἱ υἱοί τοῦ Ἰσραὴλ εἰς τό μέσον τῆς θαλάσσης κατά τὸ ἦρόν και τά ὑδάτα ἡσαν εἰς αὐτούς τοίχοι ἐκ δεξιῶν και ἐξ ἀριστερῶν αὐτῶν....».

Στό παραπάνω χωρίο τής έξόδου δέν άναφέρεται πιστά ή έκφραση «ἀβρόχοις ποσίν». Ιστορεῖται ἀναλυτικά τό γεγονός, ἀλλά συνοπτική, ἐπιγραμματική έκφραση δέν ύπάρχει. Τήν ἔπλασαν ἔτσι ἐπιγραμματικά οί Ὁρθόδοξοι Χριστιανοί Ὕμνογράφοι πολύ ἀργότερα. Συναντάται στήν πρώτη Ωδή τοῦ κανόνα τῆς Ἀναληψεως. Ο γνωστός και συνηθισμένος τύπος «ἀβρόχοις ποσίν» διαμορφώθηκε προφορικά και ἐπικράτησε. Τόν ἀκούμε και σήμερα.

«Οι παχεῖες και ισχνές ἀγελάδες». Οταν σέ μία χώρα ἐπικρατεῖ οικονομική δυσπραγία ή στό σπιτικό μας ή στήν ἐπιχείρησή μας τά οικονομικά είναι δύσκολο ή δέν έχει δουλειές, λέμε οτι βρισκόμαστε στήν ἐποχή τῶν ισχνῶν ἀγελάδων. Τό ίδιο φαινόμενο μπορεῖ νά έκφραστε και μέ τήν έκφραση «πέρασε ή ἐποχή τῶν παχειών ἀγελάδων».

Οι έκφρασεις αυτές είναι παραμένενες από τή Βίβλο και συγκεκριμένα από τή Γένεση. Είναι σχετικές μέ τή γνωστή ιστορία τοῦ Ἰωσήφ, τοῦ γιοῦ τοῦ Ἰακώβ και τῆς Ραχήλ, πού τά ἀδέλφια του τόν παρέδωσαν στούς Ισμαηλίτες ἐμπόρους κι ἐκείνοι τόν πούλησαν στόν Πετεφρή, τόν ἀρχι-

μάγειρα τοῦ Φαραώ στήν Αἴγυπτο. Έκει, ύστερα από πολλές περιπέτειες, κατάφερε μέ τή φρόνηση και τίς προφητικές του ικανότητες νά γίνει πρωθυπουργός τής χώρας και νά εύεργετήσει στήν περίοδο τοῦ λιμού τά ζηλότυπα αδέλφια του.

Βίβλος: «Καὶ εἶπεν Φαραὼ πρός τόν Ἰωσήφ: Εἰς τό δνειρόν μου ίδού λιστάμην ἐπί τό χειλός τοῦ ποταμοῦ. Καὶ ίδού ἐπτά δαμάλια παχύσαρκα και εύμορφα ἀνέβαινον ἐκ τοῦ ποταμοῦ και εβόδοκοντο εἰς τό λιβάδιον. Καὶ ίδού ἄλλα ἐπτά δαμάλια ἀνέβαινον κατόπιν ἐκείνων ἀδύνατα και πολύ ἀσχημα και λεπτόσαρκα, όποια δέν είδον ποτέ ἀσχημότερα καθ' ὅλην τήν γῆν τῆς Αἴγυπτου. Καὶ τά δαμάλια τά ἐπτά και ἀσχημα κατέφαγον τά πρώτα ἐπτά δαμάλια τά παχέα. Τότε ἐδύνησαν».

Αύτό είναι τό ἔνα δνειρό τοῦ Φαραώ. Είδε και δεύτερο μέ τά στάχυα. Κανένας σοφός δέν μπόρεσε νά τά ἐηγήσει. Μόνο ὁ Ἰωσήφ τά κατάφερε, ἐηγήνωντας τα ὡς ἔξης: «Τά ἐπτά δαμάλια, τά καλά, είναι ἐπτά ἔτη. Και τά ἐπτά δαμάλια, τά λεπτά και ἀσχημα, τά όποια ἀνέβαινον κατόπιν αὐτῶν είναι ἐπίσης ἐπτά ἔτη. Ίδου ἔρχονται ἐπτά ἔτη μεγάλης ἀφθονίας καθ' ὅλην τήν γῆν τῆς Αἴγυπτου. Καὶ θέλουσιν ἐπέλθιε μετά ταῦτα ἐπτά ἔτη πείνης. Καὶ ὅλη ή ἀφθονία θέλει λησμονήθη ἐν τή γῇ τῆς Αἴγυπτου και ή πείνα θέλει καταφείρει τήν γῆν....».

«Ἀκρογνωνιαῖος». Υπάρχει στήν ἐλληνική γλώσσα και ζωή ή έκφραση «ἀκρογνωνιαῖος λιθοῖς». Είναι ἀλληγορική και λέγεται γιά ξεχωριστούς ἀνθρώπους, πού παίζουν ἀποφασιστικό ρόλο στή δημιουργία ἐνός ἔργου ύλικοῦ ή πνευματικοῦ. Ακόμη, λέγεται και γιά ιδέες, ἀρετές και καλές συνθειες.

Πηγή τής έκφρασης είναι ό προφήτης Ἡσαΐας: «Διά τοῦτο, οὕτω λέγει Κύριος ο Θεός: Ἰδού θέτω ἐν τή Σιών θεμέλιον λίθον, ἐκλεκτόν, ἔντιμον, ἀκρογνωνιαῖον, θεμέλιον ἀσφαλές. Ο πιστεύων ἐπ' αὐτόν δέν θέλει κατασχυνθῆ». Τό κείμενο είναι ἀλληγορικό. Ἐννοεῖ τήν ἀληθινή πίστη, τήν θεόπνευστη, πού πρέπει νά ἀποτελεῖ τόν ἀποκλειστικό ὁδηγό τής ζωῆς μέσα στή Σιών (Ιεζευσαλήμ), σέ ἀντίθεση μέ τίς πλάνες πού κυκλοφορούσαν.

Παρόμοια έκφραση συναντούμε και στούς ψαλμούς τοῦ Δαυίδ: «Ο λίθος τόν όποιον ἀπεδοκίμασαν οι οικοδομούντες, αὐτός έγινε κεφαλή

γωνίας», Ἐκείνο τό λιθάρι πού πέταξαν γιά ἀχρηστο οι χτίστες, έγινε πολύτιμο ἀγκωνάρι. Άλληγορία: Ο ἀνθρωπος πού δέχεται τήν περιφρόνηση, θά ὅθει ἡ ὥρα πού θά καταπλήξει μέ τή δράση του. Από τή Βίβλο, ἡ φράση πέρασε στά χριστιανικά κείμενα. Τήν ἀναφέρει αύτούσια ὁ Ἀπόστολος Πέτρος στήν Πρώτη Καθολική Έπιστολή, ὅπως τήν γράφει ο Ἡσαΐας.

Ἐπίσης, ό Ἀπόστολος Παῦλος, στήν ἐπιστολή του πρός Ἐφεσίους, παρουσιάζει αύτή τήν ἀλληγορική εἰκόνα: «Ἐποικοδομηθέντες ἐπί τό θεμέλιον τῶν Ἀποστόλων και Προφητῶν ὃντος ἀκρογνωνιαῖον λίθου αὐτοῦ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ». Νεοελληνικές έκφρασεις σχετικές: «Η σωστή οικονομική πολιτική ἀποτελεῖ τόν ἀκρογνωνιαῖο λίθο τής εύημερίας τοῦ τόπου». «Η θήμη διαπαιδαγώγηση τής νεολαίας είναι ό ἀκρογνωνιαῖος λίθος τής κοινωνικής ισορροπίας» κ.λπ.

«Ἄμαρτια γονέων». Οι κάπως παλαιότεροι συνήθιζαν νά λένε: «Ἄμαρτια γονέων παιδεύουσι τέκνα». Τούτο σημαίνει ότι τά σφάλματα τῶν γονέων έχουν δυσάρεστες συνέπειες γιά τά παιδιά τους. Ωστόσο, η ἀρχική σημασία τής έκφρασης ήταν ἀλλή. Άμαρτια σημαίνει σφάλμα, παράπτωμα, ἀστόχημα. Παιδεύω σημαίνει μορφώνω, παιδαγωγώ, κατευθύνω, συμμορφώνω. Μέ βάση αὐτές τίς ἀποσαφηνίσεις, ή παραπάνω παροιμική ἔκφραση σήμαιγε ότι τά λάθη τῶν γονέων σωφρονίζουν τά παιδιά. Οι δυσάρεστες ἐπιπτώσεις πού έχουν τά ἀστοχήματα τῶν γονέων στή μοίρα τής οικογένειας, γίνονται γιά τά παιδιά παράδειγμα πρός ἀποφυγήν. Αργότερα, τό ρήμα παιδεύω, πήρε τή σημασία τοῦ βασανίζω, ταλαιπωρώ, χωρίς νά χάσει και τήν ἀρχική του. Πρός αὐτή τήν κατεύθυνση προσαρμόστηκε τό νόμημα τής παροιμίας και σήμερα, τά παραπτώματα τῶν γονέων βασανίζουν, ταλαιπωροῦν τά παιδιά.

Στόν ιεζεκιήλ βρίσκουμε κάτι σχετικό: «Οι γονεῖς ἔφαγαν ἀγουρίδες και μούδιασαν τά. δόντια τῶν παιδιῶν». Τήν ἀποψη τής τιμωρίας τῶν παιδιῶν ἀπό τίς παρεκτρόπες τῶν γονέων τήν ἀπορρίπτει ό ιεζεκιήλ. Κάτι παρόμοιο ἀναφέρει και ό ιεζεκιήλ. Παρόμοια: «Ἄς μη τούς ἐπιτραπεῖ νά πούν: Οι γονεῖς ἔφαγαν τήν ἀγουρίδα και μούδιασαν τά δόντια τῶν παιδιῶν, ἀλλά δποιος παρεκτρέπεται, θά τιμωρεῖται και δποιος τρώει τήν ἀ-

ΕΒΡΑΪΚΕΣ ΛΕΞΕΙΣ ΚΑΙ ΕΚΦΡΑΣΕΙΣ ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

γουρίδα, αύτουνού τά δόντια θά μουδιάζουν».

Τις ίδιες άντιληψεις ύποστηρίζει και ο Πλάτων, λέγοντας ότι δέν είναι σωστό νά ύποφέρουν τά παιδιά άπό τά λάθη τών γονέων.

Οι προεκτάσεις τής παροιμίας είναι εύρυτερες. Κάθε άνθρωπινη όμάδα, όταν έχει καλή ήγεσία, προοδεύει. Άντιθετα, ή ανάξιότητα τών ήγετών είναι ικανή νά οδηγήσει στήν καταστροφή άνευθυνα άτομα ή σύνολα. Δέν είναι λίγες οι περιπτώσεις που οι λαοί πληρώνουν τίς πράξεις τής άμαρτωλης ήγεσίας τους. Ή διαφορά είναι ότι τά παιδιά δέν μποροῦν νά διαλέξουν τούς γονεῖς τους, ένω οι λαοί μποροῦν, είναι έπομένως συνυπεύθυνοι γιά σα τούς συμβαίνουν.

«**Άδαμιας**». Σύμφωνα μέ τη Βίβλο, όταν όλοκληρώθηκε ή δημιουργία τού Σύμπαντος, τό ένδιαφέρον τού Θεού συγκεντρώθηκε στή γῆ. Αφού χωρίστηκε ή στεριά άπό τή θάλασσα και τακτοποιήθηκε ή σχετική ισορροπία, έγιναν τά φυτά και τά ζώα. Τό κορυφαίο είδος τής δημιουργίας ήταν ό άνθρωπος. Πρώτος πλάστηκε ο 'Άδαμ μέ τό γνωστό τρόπο και υπέρεια ή Εύα, άπό τήν πλευρά του. Οι δύο πρωτόπλαστοι ζούσαν εύτυχισμένοι μέσα στόν παράδεισο και ήταν τόσο άγαθοί, που γύριζαν έντελως γυμνοί. Δέν είχαν πονηρίες, δέν έβαζαν τό κακό μέ τό νού τους και δέν είχαν ίδεα γιά κείνο που άργότερα όνομάτηκε «άμαρτιά»: «'Ησαν δέ και οι δύο γυμνοί, ο 'Άδαμ και ή γυνή αύτού Εύα και δέν ησχύνοντο».

Νά, όμως, που τό πονηρό πνεῦμα δέν ἄφησε γιά πολύ τό ζεῦγος νά χαρεί τήν εύτυχία του. Ό Θεός είχε δώσει αύστηρη έντολη στόν 'Άδαμ νά τρώγει έλευθερα άπό ολα τά δένδρα, έκτος άπό τό δένδρο τής γνώσεως τού καλού και τού κακού. Παρουσάστηκε τό φίδι και μέ μεγάλη πειστικότητα κατάφερε τήν Εύα νά δοκιμάσει τόν άπαγορευμένο καρπό: «καθ' ήν ήμέραν φάγητε άπ' αύτού, θέλουσιν άνοιχθη οι όφθαλμοί σας και θέλετε είσθε ώς Θεοί, γνωρίζοντες τό καλόν και τό κακόν».

Έφαγε, λοιπόν, τό μηλο ή Εύα, τής άρεσε και έδωσε και στόν 'Άδαμ νά εύχαριστηθεί και έκεινος. Ναί, άμεσως όμως παντρεύτηκαν, κατάλαβαν ότι ήσαν γυμνοί και έσπευσαν νά σκεπάσουν μέ φύλλα συκῆς τή γύμνια τους και τή ντροπή τους. «Καί ή-

νοίχθησαν οι όφθαλμοί άμφοτέρων και έγνωρισαν ότι ήσαν γυμνοί. Και ρίψαντες φύλλα συκῆς, έκαμον είς έαυτούς περιζώματα».

«Οταν ό Θεός τούς φώναξε κοντά του, έκεινοι έτρεξαν νά κρυφτούν άνάμεσα στά πυκνά δένδρα. Σέ δεύτερο όνομαστικό κάλεσμα, ο 'Άδαμ άπάντησε: «Τήν φωνήν σου ηκουσα έν τώ παραδείσως και έφοβήθην, διότι είμαι γυμνός και έκρυψθην». Και ό Θεός τού είπε: «Τίς έφανέρωσαν είς σέ ότι είσαι γυμνός;». Τά παραπέρα είναι γνωστά. Έκεινο που μᾶς ένδιαφέρει είναι ή γύμνια τού 'Άδαμ. 'Απ' αύτή τή γύμνια προέκυψε ή έλληνική έκφραση «άδαμια περιβολή». Τή χρησιμοποιούμε όταν θέλουμε νά άποφύγουμε τή λέξη γύμνια, γυμνός, που οι σέ άλλες έποχές σοκάριζε. Τό άξιοσμέίωτο είναι ότι οι πρωτόπλαστοι γύριζαν μέ άδαμια περιβολή πρίν γνωρίσουν τήν άμαρτιά, άπό άγνοτητα. Τώρα, γίνεται τό άκριβως άντιθετο.

«**Άνω ποταμών**». «Οταν συμβαίνει κάτι παράδοξο, κάτι άπίστευτο, κάτι άφύσικο και λογικά άστρικτο, λέμε: «Μά αύτό τό πράγμα είναι άνω ποταμών». Δηλαδή, μᾶς κάνει τόση έντυπωση τό γεγονός αυτό, που μοιάζει σάν τό ποτάμι νά γυρίζει πρός τά πίσω. Ό ρούς τού ποταμού άκωλουθεί τήν κανονική πορεία του. Γιάννα γίνει ή άναδιπλωση και ή παλινδρόμηση του, θά πει ότι κάτι τό φυσικά και λογικά άνερμήνευτο σύμβετο.

Συναντούμε τήν έκφρασή σέ δύο πηγές. Στήν έλληνική άρχαιότητα και στή Βίβλο. 'Από τούς άρχαιόρους συγγραφείς τήν άναφέρει ο Εύριπίδης. Στή συγκλονιστική τραγωδία του «Μήδεια» γράφει σέ κάποιο στίχο: «ἄνω ποταμών ιερῶν χωρούσι πηγαί». Δηλαδή, «ή ροή τῶν ιερῶν ποταμῶν γύρισε πρός τά πάνω». Έπισης, και στήν τραγωδία του «Ικετίδες», ο Εύριπίδης άναφέρει: «ἄνω γάρ ἀνέρει τά πράγματ' οὕτως», δηλαδή, «ἔτοι τά γεγονότα μπάζουν σάν τά νερά που τρέχουν άναποδά». Στά παραπάνω ύπογραμμίζεται ή παραδοξότητα τών πραγμάτων.

Στή Βίβλο, στούς ψαλμούς τού Δαυίδ διαβάζουμε: «'Η θάλασσα είδε και έψυγε, ο 'Ιορδάνης έστραφή είς τά όπίσω. Τά δρη έσκριτησαν ώς κριοί. Οι λόφοι ώς άρνια. Τί σοι συνέβη θάλασσα ότι έστάφης είς τά όπίσω!». Αύτά τά θαυμαστά συνέβησαν «ὅτε έ-

ξήλθεν ό 'Ισραήλ έξι Αίγυπτου, ο οίκος τού 'Ιακώβ έκ λαοῦ βαρβάρου». Μπροστά στή θεία έπιθυμία, τά πάντα άνατρέπονται, προκειμένου νά ύπηρετηθεί μιά ύπερτατη σκοπιμότητα. Ό λαός τού 'Ισραήλ ήταν θέλημα Θεού νά σωθεί όπωσδήποτε. Κάθε έμποδίο έπρεπε νά ξεπεραστεί και άν αύτό ήταν άνθρωπίνως άδύνατο, ή θεία έπέμβαση τό έκανε δυνατό: «τά άδύνατα παρ' άνθρωποι, δυνατά έστι παρά τώ Θεώ!». Και τό άλλο: «ὅπου γάρ βούλεται Θεός, νικάται φύσεως τάξις».

Ό Δαυίδ, δηλαδή, δέν έκφραζε καμάτι άπορία και καμάτι έκπληξη γι' αύτά που συνέβησαν. Τά θεωρεί ίκανά νά συμβούν, μιᾶς και προέρχονται από τή θεία βούληση. Ή στάση τού Δαυίδ είναι έγκωμιαστική και ύμνητική άπεναντι στή θεία ένεργεια, που σε μιά κρίσιμη στιγμή έκδηλωθηκε, όπως έκδηλωθηκε στήν περίπτωση τής διάβασης τού λαοῦ τού 'Ισραήλ διά μέσου τής 'Ερυθρᾶς Θάλασσας κατά τήν έξοδό του άπό τήν Αίγυπτο.

«**Ως ή άμμος τής θαλάσσης**». Ακούμε νά κυκλοφορούν έκφρασεις σάν κι αύτές: «οί έχθροί ήσαν σάν τήν άμμο τής θαλάσσας». «Αύτός έχει λεφτά σάν τήν άμμο τής θαλάσσας». «Τό σιτάρι που βγάζει είναι σάν τήν άμμο τής θαλάσσας» και άλλες πολλές, που ίσσο ποιό παλιότερα πηγαίνουμε, τόσο ποιό συνηθισμένες ήσαν. Πρόκειται γιά λαϊκοποίηση τής βιβλικής έκφρασης «ώς ή άμμος τής θαλάσσης».

«Ας παρακολουθήσουμε μιά μικρή έπιλογή άπό κείμενα που άναφέρονται στήν έκφραση αύτή:

Γένεσις: «Σύ δέ είπας, βέβαια θέλω σε άγαθοποιήσει και θέλω καταστήσει τό σπέρμα σου ώς τήν άμμον τής θαλάσσης, ήτις έκ λαοῦ πλήθους δύναται άριθμηθη».

Γένεσις: «Καί συνήγαγεν ό 'Ιωσήφ στήν άμμο τήν άμμον τής θαλάσσης πολύ σφόδρα, ώστε έπαισε νά μετρητά άδυνατό, διότι ήτο άμέτρητος».

Κριταί: «Ο δέ Μαδιάμ και ο 'Αμαλήκις και πάντες οι κάτοικοι τής άνατολής ήσαν έξηπλωμένοι έν τή κοιλάδι ώς άκριδες κατά τό πλήθος. Και αι κάμηλοι αι άδυνατον άναριθμητοι ώς ή άμμος παρά τό χειλος τής θαλάσσης κατά τό πλήθος».

Ψαλμοί: «Καί έβρεξεν έπ' αύτούς κρέας ώς τό χώμα και πετεινά πτερωτά ώς τήν άμμον τής θαλάσσης».

Ησαΐας: «Τό ύπόλοιπον θέλει έπιστρεψει, τό ύπόλοιπον τού 'Ιακώβ,

πρός τόν ισχυρόν Ἰακώβ, είναι ώς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης, ύπόλοιπον ἐξ αὐτῶν θέλει ἐπιστρέψει. Ἡ ἀποφασισθεῖσα κατανάλωσις, θέλει συντελεσθεῖ ἐν δικαιοσύνῃ.

Ιερεμίας: «Αἱ χῆραι αὐτῶν ἐπληθύνθησαν ἐνώπιόν μου ύπέρ τήν ἄμμον τῆς θαλάσσης. Ἔφερα ἐπ' αὐτούς, ἐπὶ τάς μητέρας τῶν νέων, λεηλάτην ἐν μεσημβρίᾳ».

Ωσηής: «Οἱ ἀριθμός ὅμως τῶν σιών Ἰσραὴλ θέλει εἰσθαι ώς ἄμμος τῆς θαλάσσης, ἥτις δέν δύναται νὰ μετρηθῇ οὐδέν νά ἔξαριθμηθῇ».

Παρόμοιες ἐκφράσεις συναντοῦμε καὶ στήν Καινὴ Διαθήκη, πού ὅπως εἶναι φυσικό, ἔχουν τήν ἀρχὴν τους στήν ἴδια πηγή, τήν Βίβλο.

Παῦλος: «Ἡσαΐας δέ κράζει ὑπέρ τοῦ Ἰσραὴλ: ἐάν ἡ ὁ ἀριθμός τῶν σιών Ἰσραὴλ ώς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης, τὸ κατάλειμμα σωθήσεται».

Παῦλος: «Διό καὶ ἀφ' ἐνός ἐγεννήθησαν καὶ ταῦτα νενεκρωμένου, καθὼς τά ἀστρα τοῦ οὐρανοῦ τῷ πλήθει καὶ ώς ἡ ἄμμος, ἡ παρά τὸ χειλὸς τῆς θαλάσσης ἡ ἀναριθμητος».

Ἀποκάλυψις Ἰωάννου: «Καὶ ὅταν τελεσθῇ τὰ χίλια ἔτη, λυθήσεται ὁ σατανᾶς ἐκ τῆς φυλακῆς αὐτοῦ καὶ ἐξελεύσεται πλανῆσαι τά ἔθνη τά ἐν ταῖς τέσσαροι γωνίαις τῆς γῆς, τὸν Γάγγα καὶ τὸν Μαγάνη, συναγαγεῖν αὐτούς εἰς τὸν πόλεμον ὃν ὁ ἀριθμός αὐτῶν ώς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης».

(Ο κ. Εσθράς Δ. Μωσῆς εἶναι ἐπίτιμος πρόεδρος τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος Λαρίσης)

‘Ορθόδοξος ιερέας μὲ φίλο του Ραββίνο στήν Ιερουσαλήμ.

‘Η ἄλλη πλευρά τῆς Ιερουσαλήμ...

‘Από ἄρθρο τοῦ κ. Ἀγ. Φαράκου («Βραδυνή» 6.12.1987) ἀναδημοσιεύουμε τό παρακάτω ἀπόσπασμα γιὰ τήν Ιερουσαλήμ, τό χῶρο συνυπάρξεως τῶν τριῶν μονοθεϊστικῶν θρησκειῶν:

«Τρεῖς θρησκείες, πέντε πολιτισμοί, δεκαεννέα πόλεις, ἔννεα κατακτήσεις, μέ μια φράση 2.500 χρόνια ιστορίας, βρίσκονται ἀντιτωποί, ὅταν σταθεῖς ἀπέναντι στήν ἀνατολική πλευρά τοῦ Παλαιοῦ Τείχους: Ἡ Ιερουσαλήμ σέ καλωσορίζει μέ συγκατάβαση, γνωρίζοντας τήν αἰωνιότητά της, συμβιβαστική καὶ γεμάτη καλωσύνη, ἀπέναντι τοῦ «ἀναλώσιμου» ἐπισκέπτη της. Πέρσες, Ἀσσύριοι, Χαλδαῖοι, Ἐβραῖοι, Ἐλληνες, Ρωμαῖοι, Φοίνικες, Τούρκοι, Σταυροφόροι τοῦ Χριστοῦ, Αἰγύπτιοι καὶ πάλι Τούρκοι καὶ πάλι Χριστιανοί — Βρετανοί αὐτή τή φορά — κατέκτησαν στήν πορεία τῶν αἰώνων τήν πόλην καὶ κατατήθησαν ἀπό αὐτήν...

Τρεῖς θρησκείες ὑπάρχουν καὶ συνυπάρχουν σήμερα στήν Ιερουσαλήμ — είναι ἀπλούστατα οἱ τρεῖς ἀπό τίς τέσσερις συνολικά παλαιές, σημερινές καὶ αἰώνιες θρησκείες τής Ἀνθρωπότητας. Ο Χριστιανισμός, ὁ Ἰουδαϊσμός καὶ ὁ Ἰσλαμισμός «διαβιούν» σήμερα μέ τήν καλύτερη ἔννοια τής λέξεως στήν Ιερουσαλήμ καὶ ἡ διαβρωτική δύναμή τους ὀδήγησε στή συνύπαρξη τῶν ἑτερόκλητων στοιχείων ποὺ τίς ἀπαρτίζουν. Πέραν καὶ ὑπεράνω κάθε πολιτικῆς καὶ ἐθνικῆς διαμάχης καὶ κάθε «λογαριασμοῦ» πού νόπτιθεται ὅτι πρέπει κάποια στιγμή νά ἐκκαθαρισθεῖ, εἴτε μέ τή δύναμη τῶν ὅπλων, ἢ στό τραπέζι κάποιων διαπραγματεύσεων.

‘Η δύναμη τής ἀρχαίας καὶ τής σημερινής «Ιερῆς», γιά τρεῖς θρησκείες, πόλεως παραμένει ἀναλλοίωτη!

Γῆ τής ἐπαγγελίας γιά τούς Ἐβραίους, οὐσιαστικό λίκνο τοῦ πολιτισμοῦ τριῶν ἡπείρων, ἀποφασιστικό σταυροδρόμι στήν πορεία τής Ἀνθρωπότητος, πού εἶναι συνώνυμη τής ιστορίας, «Ἄγιοι Τόποι γιά τούς Χριστιανούς, μήλον τής «Ἐριδος τῶν πάντων, ἡ γῆ τῶν «πατέρων» τους γιά τούς Παλαιστίνιους, πού τήν ἐποίκησαν ύπό τήν θρησκευτική σπάθη τῶν περιστασιακῶν μουσουλμάνων κατακτητῶν της, αὐτοὶ οἱ Τόποι ὅπου ἐπέστρεψε ὁ Μωσῆς καὶ ὅπου ἐγεννήθη ὁ Χριστός, δικαιολογοῦν ὅσο τίποτε ἄλλο καὶ ὅσο πουθενά ἄλλου τό «Εἰρήνη ὑμῖν».

Γιά τόν Ἐβραϊκό βουλευτή Ραφαήλ Φελούς

‘Από τό περιοδικό «Τότε» (Ιανουάριος 1988), ἀναδημοσιεύουμε τήν παρακάτω ἐπιστολή τοῦ κ. Γ.-Λ. Π. Δαμασκόπουλου:

«Στό τεῦχος 29/1987, στή συνέντευξη πού πήρε ἀπό τόν «Ἄγιο Στίνα ὁ συνεργάτης σας κ. Σπ. Ζηνιάτης, δημοσιεύεται μιά φωτογραφία ἀπό τίς βουλευτικές ἐκλογές τοῦ 1926 στήν Κέρκυρα. Στή φωτογραφία αὐτή περιλαμβάνεται καὶ ὁ κομμουνιστής, στέλεχος τοῦ ΚΚΕ στά Τρίκαλα, Ρ. Φελούς. Τόν Ραφαήλ Φελούς γνώρισα ἀπό τήν πρώτη μέρα πού φθάσαμε στά Τρίκαλα (9.2.1942), ὅταν φιλοξενηθήκαμε στό σπίτι του μερικούς μῆνες, στήν Ἐβραϊκή συνοικία τής πόλης (οὗτοι τυχαία βέβαια...)».

Μοῦ εἶχε κάνει ἐντύπωση ἡ ἀνθρωπιά του καὶ ἡ γλυκύτητα τοῦ χαρακτήρα του. «Ἐφτιαχνει νήματα. Πολλές φορές μέ ἐστελνε μέ τρόφιμα ἡ κάρβουνα στά σπίτια, μέ τήν ἐντολή, ἀν ἐρωτηθῶ νά μήν πῶ ποιός τά στέλνει. Ἀκόμα, θυμᾶμα τή μεγάλη ἀγάπη πού εἶχε στή γυναίκα του Μαρίκα καὶ τήν προσήλωση στή θρησκεία του, ἀφοῦ ἀπό Παρασκευή βράδυ μέχρι Σάββατο βράδυ οὔτε τή σόμπα του δέν ἀναβεῖ. Αύτά ἔχουν χαραχθεῖ στή μνήμη μου γιά τόν ἀγωνιστή Ραφαήλ Φελούς».

Εἶναι θείος τής γνωστῆς ἀγωνίστριας ‘Αλέγρας Σκύφη, ὅπως ἡ ἴδια μοῦ εἶχε πεῖ».

Γιωσέφ 'Ελιγιά

(1901 - 1931)

Τοῦ κ. ΒΑΣΙΛΗ ΚΡΑΨΙΤΗ

Ο'Ελιγιά ύπηρεν ό γλυκύτατος καρπός από τήν ένωση δυό πανάρχαιων καί μεγάλων πολιτισμῶν, τοῦ 'Ελληνικοῦ καί τοῦ 'Εβραιοῦ.

'Από τό άθανατο σύμβολο τῆς 'Ακρόπολης ἔλαμψε ή ίδεα μέ τή μορφή τοῦ κάλλους καί ύψωθηκε ή ὁμορφιά στό πιό ψηλό θεῖκό θρονί με τό κλασσικό καί ἀνθρωπιστικό μέτρο. 'Ο ἀνθρωπος λευτερώνεται, δίνει νόημα στή ζωή του καί προχωρεῖ πέρα από τήν πραγματικότητα. 'Από τό ιερό σύμβολο τῆς Σιών ἔρχεται από τήν ἀτερμάτιστη ἔρημο τῆς Παλαιστίνης τό πνεῦμα τοῦ ἐνός Θεοῦ, τοῦ 'Ιεχωβᾶ, με τό δόγμα τῆς ἀμαρτίας καί σωτηρίας τῆς ψυχῆς. Μέ τό ηθικό της μεγαλείο ή ψυχή τοῦ ἀνθρώπου ἀναπλάθεται καί καλεῖται σέ κάθε στιγμή στήν κάθαρση.

'Ο ἑλληνισμός ἀνάγκασε ἀργότερα τή θρησκεία (τό Χριστιανισμό), νά φιλοσοφήσει, νά γίνει λόγος καί ν' ἀποχήσει ἔτσι παγκόσμια μορφή.

Μέ τήν ἔνωση αὐτή τῶν δύο ίδεωδῶν, 'Ακρόπολης - Σιών, μέ τήν τέχνη δηλαδή καί τή θρησκεία, ή συνείδηση ἔφτασε σέ μια αὐτάρκεια καί ό ἀνθρωπος, με τό βαθύ του συναίσθημα, πλησίασε τό θεό, ό όποιος στάζει στήν ψυχή του τή γαλήνη.

Αὐτή τήν ἀκτινοβολία φέρνει σάν ιερή κληρονομιά ό 'Ελιγιά. Φιλοσοφική σκέψη, βιβλική μακαριότητα, ἔξαγγισμένος ἔαυτός καί λάτρης τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πνεύματος καί σοφίας. "Ετσι, νωρίς νοιώθει τήν ἀποστολή του, τή θέση τοῦ πνευματικοῦ ὅδηγου.

Βλέπει τήν ἐποχή του ἄναστρη, ἀδύνατη νά μετρήσει τήν ἀξία τοῦ παρελθόντος, νά σμίξει τήν τάξη καί τήν ἀρμονία ἐνός ἀφθαρτού, πανάρχαιου πολιτισμοῦ, ἀλλά καί ἀνίκανη ἀκόμη νά στήσει στήν ἀπεραντοσύνη καινούργια λαμπερά ἀστέρια.

Καί ἀπό τά σωριασμένα σύμβολα ἀκούγεται μελωδική ή φωνή του, πού ζητάει σέ μια παγκόσμια ἀρμονία νά ύψωσει τήν ψυχή τοῦ ἀνθρώπου σέ ἀκατάλυτο πνευματικό σύμβολο, πέρα από τά πάθη, τίς θρησκευτικές διενέξεις καί τίς ἀντιξότητες τῆς υλιστικής ζωῆς:

Πόσες φορές θυμήθηκα τά λόγια σου, Θείες Μωυσῆ, κι ἐσένα 'Αμνέ τρισμάκαρε κι ἀγνέ τοῦ Μαρτυρίου!
Όχι μονάχα μέ ψωμάκι ό ἀνθρωπος θά ζη
παρά καί μ' δτι φθέγγεται τό στόμα τοῦ Κυρίου...

Καί μέ τήν ἀναπόληση τῶν θείων λόγων τοῦ Μωυσῆ καί τοῦ Χριστοῦ, ό ποιητής νοιώθει τήν ἀνάγκη νά στραφεῖ στούς σύγχρονούς του, πού πορεύονται χωρίς ίδανικά, πάντα μικρόψυχοι καί δειλοί:

Πάντα δειλοί, μικρόψυχοι, σάν τό γαϊδούρι ἐμεῖς,
μιά εἰκόνα σταύλου ἐκρύβαμε μερονυχτίς καί σκόλη,
στ' ἥχαρα καί στ' ἀφώτιστα τῆς μαύρης μας ψυχῆς
τοῦ πόθου μας κρυφό ἵνδαλμα καί ή ἀπαντοχή μας δλη.

Καί ἀπό τό στίχο του ἀκούγεται γλυκός ἀνασασμός, ή ίδεα, μιά καθολική ίδεα μέ ἀρμονία καί αὐτάρκεια, πού θά λευτερώσει τήν ψυχή από τό βάρος τῆς ύλης καί τῆς ἀνωνυμίας. 'Εδω ό 'Ελιγιά βρίσκεται κάτω από τήν ἐπίδραση τῆς φιλοσοφίας τοῦ 'Εγέλου, όπου ἐπικρατεῖ ή

γνωστική ίδεα. 'Εδω ή φιλόσοφία ξεπερνάει τή θρησκεία καί τήν τέχνη καί ό ἀνθρωπος λευτερώνεται μέ τήν αὐτογνωσία τοῦ πνεύματος. 'Η ηθική ἀξία είναι συνδυασμένη μέ τόν ίδανικό σκοπό καί ή τελειότητα τῆς ηθικῆς πραγματοποιεῖται στό μέλλον. "Ετσι βλέπει ό 'Ελιγιά τήν ἀρετήν νά στεφανώνει τόν ιππότη πού ἐνσαρκώνει τό ίδανικό κι ἔρχεται από οὐράνιες χῶρες καβαλλάρης στό ἄτι τής ίδεας:

Κάποτε ιππότης ἀστρομέτωπος τό ίδανικό μέσο' από χῶρες μακρυνές κι ούρανικές ἐφάνη περήφανος καί στό ἄτι τής ίδεας τό φτερωτό φορώντας τό τρισάχτιδο τῆς ἀρετῆς στεφάνι.

Μέ τό ἔργο του, ό 'Ελιγιά έξαιρει τή σημασία τῆς πνευματικής ζωῆς καί λατρεύει τίς ἀπόλυτες ἀξίες, τή θρησκεία, τήν τέχνη καί τή φιλοσοφία. Τό πνεῦμα είναι ἐκεῖνο πού ὀδήγησε τούς λαούς από τή φυσική τους κατάσταση πρός τή συνείδηση τῆς ἐλευθερίας. Κι ἐδώ παρουσιάζεται ὀπαδός τοῦ 'Εγέλου, με τόν ίδεαλιστικό τρόπο τού όποιου ἐρμηνεύει τήν 'Ελληνική 'Ἐπανάσταση σέ σχετική του όμιλα τῆς 25 Μάρτη, όπου είδε τήν ἐλληνική ἐπανάσταση νά «προβάλει μέ τήν μεγαλειώδη καί κραταίνων πανοπλίαν τῶν ηθικῶν ἀξιῶν» καί όχι μέ ύλιστικά αἴτια. Δέν τοῦ ταιριάζει τοῦ 'Ελιγιά ό χαρακτηρισμός τοῦ Μαρξιστή πού τοῦ ἀπέδωκε ό κύκλος τῶν 'Εβραιών τῶν Γιαννίνων, πού δέν τόν ἔνοιωσε καί τόν ἀνάγκασε ἔτσι, μέ τόσο τραγικές συνέπειες, νά ἐκπατριστεῖ.

Ό 'Ελιγιά ύπηρεν ίδεαλιστής φιλόσοφος καί μεγάλος ἀνθρωπιστής. 'Ο πρόωρος χαμός του ήταν μιά μεγάλη ἀπώλεια τῶν 'Ελληνικῶν Γραμμάτων. Γιατί είχε τόσα ἀκόμη νά δώσει.

* * *

Κυριαρχεῖ στό ποιητικό ἔργο τοῦ 'Ελιγιά ή μελαγχολία. 'Ο ποιητής ξεκινάει από τό κλίμα τοῦ νεοελληνικοῦ πεσσαμισμοῦ τῶν πρώτων χρόνων τοῦ αἰώνα του. Μά ἐδώ δέν ἔχουμε μιά ἀπαισιόδοξη διάθεση από μίμηση.

'Η νιότη, οἱ ἀνίκανοποίητοι πόθοι, ή φτώχεια, τό στε-

νόκαρδο περιβάλλον τῶν ὁμοθήσκων του, τοῦ δημιουργοῦν ἔνα μελαγχολικό κλίμα.

Μά ὁ Ἐλιγιά δέν εἶναι ὁ τραγικός. Παραδέχεται τῇ ζωῇ ὅπως τοῦ ἔρχεται. Δέν ἐναντιώνεται στὴ μοίρα καὶ ὑπομένει:

«Μόνο κοιτῶ κατάματα
τὸν πόνο καὶ σωπαίνω».

Γεννημένος στὰ Γιάννινα τὸ 1901, ὁ Ἰωσῆφ 'Ηλία Καπούλιας (τὸ Ἐλιγιά εἶναι τὸ φιλολογικό του ψευδώνυμο) ζυμώθηκε ἀπό τὴν παιδική του ἡλικία μὲ τὸν πόνο. Παλεύει μὲ τὴ φτώχεια, ἀλλά καὶ μὲ τὶς προλήψεις. Ὁρθώνει ἐλευθερωμένο τὸν ἔαυτό του στούς κρατοῦντες τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητας καὶ ξεμακραίνει ἀπ' τὴν παράδοση τῆς. "Ἔτοι, ἀναγκάζεται νωρίς νά φύγει ἀπό τ' ἀγαπημένα του Γιάννινα πού τόσο τραγούδησε.

Στὴν Ἀθήνα ἔγινε πολύτιμος συνεργάτης τῶν περιοδικῶν «Νουμᾶς», περιοδικοῦ τῆς «Μεγάλης Ἑλληνικῆς Ἐγκυλοπαιδείας» καὶ τῆς «Ν. Ἐστίας» κ.ἄ. Παρακολουθεῖ μετά ἀπό τόση κόπωση τά νυχτερινά μαθήματα τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημίας, τῆς ὅποιας σύντομα γίνεται πτυχιούχος. Ἀγωνίζεται γιά μιά θέση καὶ μὲ δυσκολία κατορθώνει νά διοριστεῖ καθηγητής στὸ Γυμνάσιο τοῦ Κιλκίς.

Ξένος ἀπό τὸ πνευματικό περιβάλλον τῶν Ἀθηνῶν, ζεῖ τὴν ἐκπαιδευτική ἐπαρχιακή ζωή. Ἡ ζωή ὅργιάζει γύρω του, νοιώθει τά ρίγη τῆς ἀνοιξῆς, νοιώθει τή χαρά νά τὸν προσκαλεῖ καὶ μένει δέσμιος στὸ Κιλκίς. Κι ἔνα ἀληθινό κλάμμα ξεσπάει στούς στίχους του: ,

Σάν τὸ ἔρμοπούλι ὄλονυχτίς πού ξαγρυπνᾶ καὶ κλαίει μοιάζεις ψυχὴ μου. Πάει καὶ πάει τὸ γέλιο τ' Ἀπριλίσιο. Τραγουδοῦ θλιβερὸ ἀγροικῶ, τὸ δάκρυ σου νά νάρη, κι ἡ Μοίρα σου σε μιά γνωνιά νά σου κρατά τὸ ἵσο. Δέν εἰσαι σύ, ὡ μονάρκιβη, πού κάποτε είχες ψάλει φαιδρό τραγούδι στή χαρά μὲ τὴν τρελλή σου φλόγα; Δέν εἰσαι σύ πού ἀγκάλιασες τῆς λεβεντιᾶς τά κάλλη, καὶ τ' ἀγίο γάλα ἐβύζαγες ἀπ' τῆς Ἀλκῆς τή ρόγα; Τάχα καὶ Σύ δέν ἐννοιωσες κάποια φορά, ὡ ψυχὴ μου, τ' ἀντρειωμένα σου φτερά νά λάμπουν στὸν αἰθέρα; Κι ἄν τώρα σκιάχτρο σέρνεσαι στά σκότη μιᾶς ἐρήμου, πάλε ψυχὴ γοργά γοργά θά γλυκοφέδη ἡ μέρα. Κι ἄν τώρα καταπάνω σου χυμάει τ' ἀστροπελέκι, σκιαγμένο ἀλάφι, μή δειλιάς, κι ἡ μπόρα θά περάσῃ... Ψυχὴ δέν εἰσαι μοναχή, δίπλα σέ παραστέκει πονόψυχη κάποια Ἀδελφή στοῦ πόνου τό γιορτάσι.

Μά οὔτε ἡ μέρα πού τόσο πρόσμενε ὁ ποιητής γλυκόφεξε, οὔτε ἡ μπόρα πέρασε. Γιατί ὁ Ἐλιγιά δέν γρονθοκοπήθηκε μέ τῇ μοίρα, γιατί ὑπέμενε καὶ πρόσμενε.

Στερνή φορά τίς σαγητίες τοῦ ἀβροῦ καημοῦ σου μέτρα, ὡ ποιητή! Μ' ἔνα πικρό χαμόγελο θλιφτό, πνίξε βαθιά σου τὸ λυγμό, κάνε καρδιά σάν πέτρα καὶ δέξου ἀλλοί! Τῆς Μοίρας τό γραφτό.

Δέν ἐναντιώθηκε ὁ ποιητής στὸ γραφτό του καὶ τὸ δέχεται μὲ ἐγκαρτέρηση. Μά εἶναι στιγμές πού ἡ ὑπομονή ἔξαντλεῖται καὶ ξεσχίζει τή γαλήνη ἡ σπαραχτική κραυγὴ ἐνός ἀνθρώπου πού πονάει:

Ὦ! πόσο ὀδυνηρό κι ἀπαίσιο
Σ' ἔνα στενό, σκοτεινό πλαίσιο
Ἡ ζωή σου νά κυλά ίσκνη!
Ἡ ἀνία τὸν θρήνο ν' ἀρχινά
Καὶ σοβοῦρα νά στριφογυρνάνῃ

Στὸν ἴδιο ἄξονα ἡ ψυχὴ.

Πουρό, βραδύ, γιά τό σχολεῖο
Καὶ τοῦ φωκίτη τό βιβλίο
Νά κουβαλᾶς πάντα μαζί
Κι ὀλομερίς ν' ἀναρωτιέσαι
Στὸν κρύο βοῦρκο πού κυλιέσαι,
«Νά ζῆ κανείς, η νά μή ζῆ;».

Κι ἡ πονεμένη του κραυγή γίνεται ἀκόμη πιό γοερή στό ποιήμα του «Κιλκίς»:

Ο Ἀπρίλης νά κρυφογελά, κι ὁ πόθος νά σπαρτάρη
Στό χάδι μιᾶς ἀπαντοχῆς,
Ἡ φύση γύρω σου νά ὄργα στήν πράσινή της χάρη.
— Κι ἐσύ φτωχέ μου στό Κιλκίς!
Κάπου δυό μάτια γαλανά τό φῶς νά χαιρετίζουν
Κάπου τό γάλα τῆς ἀλκῆς
Ἡ νιότη νά βυζαίνη τά πουλιά νά τετερίζουν
— Κι ἐσύ φτωχέ μου στό Κιλκίς!
Κάπου η ζωή νά ξεχειλίζη ἀσπέδωτη κι ἀκράτη,
στή λάμψη μιᾶς ἀνατολῆς
Κι ἐσύ φτωχέ, μέ τη βαριεστημένη τοῦ ἀκαμάτη
ψυχὴ — νά ζῆς μέστ' τό Κιλκίς.

Ο Ἐλιγιά βλέπει πάντα μπροστά του νά ὄρθωνεται τό ἀνελέητο πρόσωπο τῆς μοίρας, τὴν ὅποια πιστεύει πώς κανένας δέν μπορεῖ νά ξεφύγει. Κι ἄν ἀκόμη ξεπεράσεις τά ἀνθρώπινα μέτρα καὶ ύψωθεῖς στίς ἀητοκορφές, τοῦ γίνεται συνείδηση πώς θά γκρεμιστεῖς.

Αὐτὸς εἶναι ὁ Νόμος κι μοναδική ἄμυνα ἡ περίσκεψη. Μιά σύναιση, ὅμως, πού νά μή σε κάνει δειλό, ἀλλά νά σε ὁδηγεῖ νά ἀντιπαρασέις στά χτυπήματα τῆς μοίρας τῆς καρτερία. "Ἐνα ὅπλο πού χρειάζεται ἀλύγιστη δύναμη, πού φανερώνει γενναῖο ἀντίκρυσμα τῆς ζωῆς. "Ἐξαρση καὶ ἀνάταση πού τά 'καμε πράξη ὁ ποιητής.

Μέ τὸν ἔρωτα ἀντικρύζει ὁ ποιητής τή μοίρα του. Στούς λυρικούς του στίχους ὑπάρχει ὁ ἀνθρωπος στό πιό πλατύ του νόμημα, ἡ φύση μὲ τὶς ὄμορφες τῆς Γιαννιώτικης λίμνης καὶ τῆς ἡπειρωτικῆς ἀρμονίας, ἡ ἀγάπη τῆς μάνας, τό ιστορικό στοιχεῖο καὶ πιό κυριαρχικά τό πρόσωπο τῆς γυναίκας. Στήν όμορφά της γυναίκας ὀλοκληρώνεται ἡ συνείδηση τῆς δύμορφιάς. Στήν ἔρωτική του ποίηση συναντάμε ίδεαλιστική ἔξαρση:

Ὦ ἀγάπη! "Ὀπως κι ἀν ἔφτασες, χαρά στόν ἔρχομό σου.
Κι ἀς εἰσαι χάραμα ζωῆς, γιά τῆς ζωῆς μαυρίλα.
Καλώς τηνε! Καί μονάχα σά μια σταλίδα δρόσου.
Τή μεθή στάλαξε γλυκά μέστ' τῆς καρδιάς τά φύλλα.

Ἡ ἀγάπη γιά τή γυναίκα εἶναι ἐνα γλυκό ὄνειρο μέσα στά πλάτια τοῦ ἀπείρου. Εἶναι ἐνα κάλεσμα πρός τή ζωή, ἐνα τρικύμισμα αἰσιοδοξίας.

Κύμα ξανθό οἱ ἀνάθοκαμποι κι ἀνάλυσιτο χρυσάφι
Κι ἡ Γῆς, γιά μιᾶς τρανῆς γιορτῆς τό γλέντι στολισμένη.
Μεσούρανα ὁ ξανθός Θεός κερνά στήν οίκουμένη.
Τή νέα ζωή, χρυσή σπουδή, ἀπό θεϊκό πειράφι.
"Ἐλα ξανθιά καὶ μεῖς σ' τ' ἀγνό τῆς φύσης τό γιορτάσι.
Τῆς νιότης μας ν' ἀδειάσουμε τό κρούσταλο ποτήρι.
Πρίν σθήση ἀργά ὁ τρελλός ήχος σ' τ' ὥραιο τό πανηγύρι.
Πρίν ἀρμενίσουν τά δνειρά κι ἡ μπόρα μᾶς προφθάσῃ.

Σ ε μερικά ποιήματά του, ἡ ἀγάπη γιά τή γυναίκα εἶναι «μιά λάγνη πάθηση», εἶναι ἐνα δυνατό αἰσθημα, εἶναι ὁ φλογερός πόθος.

Γλυκά τό κυματόσαρκο βεργολιγάει κορμί της
 'Η λάγνα ώραιόσπιθη Γκουλσούμ μέ τήν κρουστή ιη ρόγα
 Και νοιώθουν οι λεβεντονιοί, μεσ' τήν τρελλή όρμη ιης
 Νά σιγολιώνουν οι κυρδιές, κερί μεσά στή φλόγα...
 'Αμάν! άμάν!.. στό λίγυσμα, στό σείσμα τό ναζιάρικο
 'Ολων τά φρένα άκινητούν σ' άλλοιώτικο μεθύσι
 Κι όλοι ποθούν γιά τό φιλί. Μά τό φιλί ζαλιάρικο
 Δέν όρχεται, τά διψασμένα χείλη νά δροσίση.

Στην έρωτική του ποίηση ή γυναίκα κυριαρχεῖ έξιδανικευμένη μέ ια αισθητικά του στοιχεία, τά καλλιεχνικά ιου αιτήματα πού έξευγενίζουν τήν ψυχή, μέ τή θύμηση πού έξαυλωνει τίς έρωτικές συγκινήσεις του, μέ ιη γλυκειά και θεία μορφή τής Ρεβέκκας:

Κι ήταν τό δειλί μάγεμα, κι ήταν τό δειλί γλύκα
 Και πρόβαλεν ή λιγερή μέ τό σταμνί Ρεβέκκα,
 Τοῦ παραδείσου διάπλατα οι χρυσοπύλες άνοιγαν
 στό δροσερό τό διάβα της, στή γλύκα τών ματιών της
 — κόρη καμάρι τού σπιτιού.

Τή γυναίκα ό 'Ελιγιά τήν έκαμε σύμβολο ζωῆς γι' αὐτό
 και άπο τούς λυρικούς του στίχους χύνεται μιά θλίψη ταυτόσημη μέ τήν τραγωδία τής ζωῆς του.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

"Ημουν κι έγω παιδάκι έναν καιρό
 καί μ' είχε κανακάρη της ή Μούσα.
 "Ημουν κι έγω πουλάκι έναν καιρό
 και τραγουδούσα.

Γιά μιᾶς γαλανομάτας τό φιλί
 γιά μιᾶς φεγγαροπρόσωπης τή χάρη,
 γινόταν ή καρδούλα μου βιολί
 κι ο πόθος μου δοξάρι.

Κρίνα χιονάτα έκει, ζουμπούλια έδω
 και κιτρολεμονιές όλογυρά μου
 κι έγω νά τραγουδῶ, νά τραγουδῶ
 τόν όρωτά μου.

...Στό παιδικό γιορτάσι τό ξανθό
 είδα μιά χρυσαυγόύλα νά προβάλης
 Ρεβέκκα, έσενα, ξωτικόν άνθό
 πλάι μου νά πάλλης...

Κι είπα: Δόξα σε Σένα, Δημιουργέ
 γιά τόν άνθό πού μ' ἄφηκες νά δρέψω!
 "Άλλη ποιά χάρη μού 'μεινε, Γιαχβέ
 νά σου γυρέψω;

— Μά φύσηξε, μιά μέρα, τρισαλλί¹
 Λίβας άπ' τής Άνατολής τά βάθη
 κι ἔπεσε τό λουλούδι και μαράθη,
 και ράισε τό φτωχό μου τό βιολί.

Κι ἔτσι ἔρμον στή γωνιά και ξεχασμένο,
 μ' ἄφησε πιά και ή Μούσα ένα σπερνό
 — Καί δέ θρηνῶ, ούδε κλαίω, μόνο κυττῶ
 κατάματα τόν πόνο και σωπαίνω.

"Ένα άλλο στοιχεῖο πού ξεχύνεται άπο τήν ποίηση τού
 'Ελιγιά είναι τό ίστορικό. Τά βιβλικά χρόνια γίνονται μόνιμο και άγαπημένο του κλίμα. Τά ζωντανεύει άπο τά βάθη τών αἰώνων, χρωματίζει τή νεκρή ἐποχή τους, τά προσαρμόζει στό πνεύμα τού καιρού του και σκορπάει όχι μόνο τή συγκίνηση και τά ρίγη τής άμαραντης μνήμης, άλλα και τήν αισιοδοξία γιά τήν έθνική τους άνασταση.
 Στά ποιήματά του αύτά ἀπαντιέται ό συμβολισμός κι ο

φιλοσοφικός στοχασμός.

Ο 'Ελιγιά ύπηρξε ό πρωτος μεταφραστής τής 'Εβραικής ποίησης στήν 'Ελληνική. Σέ καθάριους δεκαπενή ασύλλαβους και μέ τόν πλούτο και τήν άρμονία τών λέξεων τής δημοτικής, έκανε άληθινή άναδημιουργία, δέν μετέφρασε, άλλα έδωκε πρωτότυπο όργο.

Τό Δευτερονόμιο, τό 'Ασμα 'Ασμάτων, ή Ρούθ, οι Ψαλμοί, ο 'Ιωνᾶς, μεταφρασμένα άπο τόν 'Ελιγιά έγιναν πραγματικά διαμάντια τής έλληνικής ποίησης:

('Απόσπασμα άπο τό «'Ασμα 'Ασμάτων»):
 Μέ τών χειλιών σου τά φιλάκια πότισέ με
 Τί πιό γλυκά τά χάδια σου κι άπ' τό γλυκό κρασάκι
 Βαρειά ζαλίζουν τά μύρα σου, και τ' ονομά σου
 Είναι κι αύτό μυρωδικό που έχειλίζει
 Γι' αύτό οι κοπέλες σ' έχουν άγαπήσει.

Είσαι όμορφη καλή μου, είσαι πεντάμορφη
 Τά μάτια σου περιστεριού ματάκια.
 Είσαι δημόρφος καλέ μου φίλε, όχι! είσαι ζηλευτός.
 Τό δροσερό τριψύλλι είναι κλινάρι μας
 Τά κέδρα είναι τού παλατιού μας τά δοκάρια
 Κι η στέψη μας τά κυπαρίσσια.

Στήν ποίηση τού 'Ελιγιά ή άγαπη γιά τή μητέρα του έχει ίδιαίτερη θέση. 'Η άγαπη του αύτή κι ο πόνος τής μάνας του μᾶς δίνουν τήν πιό πλατειά διάσταση όπου χωράει άλακερη ή ψυχή του και τό πνεῦμα του:

ΜΗΤΕΡΑ

'Αμέτρητο, ξετίμητο βλισίδι είναι ή Στοργή σου
 Μανούλα πονεμένη.
 Και τόν πικρό Σταυρό κι οι δυσ στά χείλη τής Αβύσσου
 Τραβούμε άποσταμένοι.

Σαρκαστικά όχ' τό Γολγοθά μᾶς γνέφει ή Μοίρα, ωιμένα
 Τή ματωμένη στράτα
 Μ' άποσταμένη πιά ή ψυχούλα σου και λαβωμένα
 ' Τά έρμα φτωχά μου νιάτα.

'Η μοναξιά κι ή ξενητιά, τή συντροφιά έχουν στήσει
 Μέσ' τών ψυχῶν μας τ' ἄδεια!
 — «'Αχ πότε θά 'ρθη και γιά μᾶς ένα άστρο νά φωτίση
 Τής ζωῆς μας τά σκοτάδια;».

— 'Ω χρυσομάνα στοργικά, μανούλα πονεμένη
 'Η ζωή μή σέ λυγίζει.
 Μέσ' τής έλπιδας τό ναό ή ψυχή γονατισμένη
 Τό Θεό της άτενίζει.

Μέ τήν ποίηση τού 'Ελιγιά ή Μάνα στήνεται στό πιό ψηλό ήθικό βάθρο. Είναι τά μάτια τής ψυχῆς του. 'Από τήν ξενητιά σ' αύτή στρέφεται ή σκέψη, στή Μάνα, τόν πιό πολύτιμο συνδετικό κρίκο τής οίκογένειας, τήν άγια Νύχτα τού:

ΠΟΥΡΕΙΜ

...Μήτε κεριά όπ' τό συναγάγι άπόψε, μήτε λουλούδια
 Δέν θά σου φέρη ό γυιόκας σου μανούλα, κι ἄν δακρύσης
 Κατάκαρδα μή λυπηθῆς! 'Η Μοίρα μου έτσι τ' ὥρισε
 Κι ή φτώχεια, ή φτώχεια μάνα μου δέν ξέρει άπο συμπόνια...

'Η φυσιολατρεία είναι ένα άλλο κυρίαρχο πάλι στοιχεῖο στήν ποίηση τού 'Ελιγιά. 'Η άρρενωπή Ηπειρωτική φύση, τά δημόρφα Γιάννινα, ή γαληνεμένη λίμνη μέ τά χαλκοπράσινα νερά τής, τού έμπνεουν τούς πιό όμορφους στίχους:

— "Αχ παινεμένα Γιάννινα, ω άνθοτοποι τών όραμάτων
 πικρός τό πώς σας ἄφησα καημός μέ βασανίζει...

Γιωσέφ 'Ελιγιά

Μιά πρόταση γιά τόν κ. Δήμαρχο Κιλκίς

ΑΝΕΚΑΘΕΝ μέ συγκινοῦν τά άφανή «δεύτερα» καί «τρίτα» πρόσωπα πού οι προβολεῖς τῆς δημοσιότητας τά προσπερνοῦν συνήθωσ. Κι άκομα, τά πρόσωπα έκεινα πού, γιά όποιονδήποτε λόγο, ένω δέν διαθέτουν έμπράγματες προσωπικές καταθέσεις, έντούτοις με τή δημιουργική παρουσία τους και μόνο άκτινοβολοῦν προσφέροντας πρόσφορο περιβάλλον γιά νά ωριμάσουν οι άλλοι.

Τελειώνοντας τό γυμνασίο στό πνευματικά άνυδρο Κιλκίς τοῦ 1955, κανένας άπο τούς φιλολόγους μας καθηγητές δέν είχε τήν τρυφεράδα νά μᾶς πει μιά κουβέντα γιά τόν συνάδελφό τους καθηγητή τής Γαλλικής, τόν ποιητή Γιωσέφ 'Ελιγιά, πού ύπτηρέτησε έκει τό 1930 - 31. «Έτσι, πολύ άργότερα, μέ κέρδισε ό 'Ιστραπλίτης 'Ηπειρώτης, πού έφτασε στήν πατρίδα μου άπο τά Γιάννενα όπου γεννήθηκε τό 1901, ζταν μού μίλησε γιά τόν 'Ελιγιά ένας Έβραϊς φίλος μαραγκός, πού μού έτοιμαζε τελάρα γιά νά ζωγραφίζω, έκει, γωνιά Μπιζανίου - Σπάρτης στήν προσφίλη 'Άγια Τριάδα τής Θεσσαλονίκης τοῦ '60. Τότε πρωτάκουσα ζτι ο δυστυχής προσβλήθηκε άπο τύφο στό Κιλκίς και πέ-

θανε στόν «Εύαγγελισμό» τήν Παρασκευή 29 Ιουλίου 1931.

Στό άναμεταξύ, κάτι πληροφορήθηκα και γιά τήν «Πρέβεζα» και τόν Καρυωτάκη, κι ού έπιπλαιος, συνδύασα αύτόματα τούς δύο συνομήλικους περίπου ποιητές, πού έκτοτε — τηρουμένων τών άναλογιῶν — έτσι μέ συντροφεύουν. Καί έπιτέλους, είχα μπροστά μου ίσως τόν πρώτο, άν ξηι τόν μοναδικό, πού έγραψε ποίημα μέ τίτλο τό «Κιλκίς».

Κύριε Δήμαρχε τοῦ Κιλκίς, άναμεσα στό 1913, πού άπελευθερώθηκε ή πόλη μας, και τό 1931 μεσολαβεῖ ένας άναριθμητισμός μονάχα, γι' αύτό λέω νά θυμήθουμε τόν ταπεινό Γιωσέφ 'Ελιγιά, προσφέροντας τό σύνομά του σ' έναν ήσυχο δρόμο γύρω άπο τό παλιό γυμνασίο, κυρίως γιά άνάπταση δική μας, γιατί οι ποιητές δέν έχουν πού νά άναπταύσουν τήν ψυχή, παρά στή μνήμη τών έπερχομένων.

Κώστας Λαχάς
(Νέα, 20.7.1987)

Ω εσύ Γλαυκή Παμβώτιδα, πού πλάι σου άναμετρούσα
Ολους τούς χτύπους τής καρδιάς και τό ρυθμό τής πλάσης
Γιά νά τά δέσω ταιριαχτά στής λύρας μου τά τέλια
Ω εσύ γλυκεία Παμβώτιδα — μέσ' τ' άναστρο σκοτάδι
Τής ξενητιάς μου και στ' ώχρο κηπάρι τής Ψυχής μου
Ένα γλαυκό και πονεμένο άνθοχαμαργέλο είσαι.

(Νοσταλγία)

Σέ ξαναβλέπω λιόκαλη Παμβώτιδα και πάλι
— Ω άντιφεγγιά τοῦ ιδανικοῦ
Κι άναγαλλιάζει μου ή ψυχή στό πέτρινο άκρογιάλι
και στό καθάριο πνέμα τοῦ γλαυκοῦ.

(Γυρισμοί)

Ω λίμνη, στά γλαυκά σου τά νερά
πόσα δνειρά παιδιάτικα λουσμένα
— Αχ πώς ροδογελούν τά περασμένα
Στής μνήμης τά γιγάντια τά φτερά.

'Απ' τό γαλάζιο κόρφο σου, ή χαρά
Η παιδική χαρά μους ξεπροβάλλει
Σεμνή, μέ τά σεμνά τρελλά της κάλλη
Μέ δύο ματάκια άθωα κι άστραφτερά.

"Αχ πλάι σου, τά παλιά ζωντανεμένα
Ροδόπλαστα, φωτοπεριχυμένα
Στόν πόνο μου βοτάνι μαγικό.

Μά όταν γροικώ νεκρά τά περασμένα,
Πώς νοιώθω νά δακρύζη, ώ Λίμνη δίμένα,
Τής φαντασίας τό βλέμμα έκστατικό!

(Παμβώτις)

Μέ στίχους λυρικώτατους, γνήσιους, μελωδικούς ό 'Ελιγιά άναδείχτηκε ό πιο πιστός έραστής και γλυκός τραγουδιστής τής άμορφης και ιστορικής Γαννιώτικης λίμνης, τής άτεμάχιστης και ήρεμης Παμβώτιδας.

Μέ τήν ποίηση ό 'Ελιγιά γλύκανε τόν πόνο του τόν

βάσταχτο, γαλήνεψε τόν έσωτερικό του κόσμο, μετουσίωσε τή ζωή του σέ καλλιτέχνημα και άφηκε στούς έρχομενους το λεπτό άρωμά του.

Η γοντεία του, μέχρις ένός σημείου, άφείλεται και στό γλωσσικό του όργανο. Ή ήπειρωτική γλώσσα, ή μάνα τού δημοτικού τραγουδιού, ήχηρή και εύπλαστη έδωκε στόν ποιητή όλες τίς προϋποθέσεις γιά τή διάρκεια τών μικρών και τών μεγάλων, τή χάρη και τήν δύορφιά τών ποιημάτων του.

Ο 'Ελιγιά είναι ένας περαστικός τής ζωής. Πέθανε μόλις τριάντα χρονών τό 1931 στόν «Εύαγγελισμό» στήν Αθήνα, όπου τόν έφεραν άρρωστο άπο τό Κιλκίς. Ήταν ένα μεγάλο και άδολο παιδί, που έκλεινε μέσα του τό έβραικό και τό έλληνικό πνεύμα:

Κι ήρθες ώ Μοῦσα ξελογιάστρα άθωα κι άγνη
Στ' ώραί μεθύαι τοῦ καημοῦ και τής ίδεας,
Μέ τής Έλλάδας τή μελίρρυτη φωνή
Και μέ τή φλογερή ψυχή τής Ιουδαίας.

Η ζωή του ύπτηρξε ένα άχτινοβόλημα ύψηλών ήθικών διδαγμάτων. Ο σοφός κριτικός Κ.Θ. Δημαράς έγραψε στήν έφημερίδα «Πρωία» τής 1.8.1931 γιά τήν 'Ελιγιά: «Αύτός ήταν ο άνθρωπος πού σβήνοντας λιγότευφε τίς ήθικές δυνάμεις τοῦ κόσμου όπου ζούμε». Πόσο μεγάλο δίκη έιχε. Γιατί ό ποιητής μέ τήν πίστη του στή ματαίότητα και τήν άπεραντοσύνη, στής υψηλές ήθικές άξεις και τή λατρεία του γιά τόν άνθρωπο, έκλεινε μέσα του τόν έβραικό μυστικισμό, τήν άγαπη του γιά τήν δύορφιά, τόν πόθο και τή χαρά γιά τή ζωή. Βιθίζεται στήν έλληνική φιλοσοφία και έκδηλώνει χαρακτήρα Έλληνικό.

Οί έβραικές του μελέτες τόν φέρνουν κοντά στό Χριστό. Ή ψυχή του ξαλαφρωμένη προσεύχεται και συνθέτει τόν πιό κάτω ύμνο:

ΙΗΣΟΥΣ
'Απόψε ήρθα κι έγώ, γλυκέ άδερφέ τής Ναζωραίας,
βάρβαρα πάθη πνίγοντας έντός μου κι άγρια μίση,
νά κλάψω μπρός στό αίμόφυρτο κορμί τής πλέον ωραίας

ΓΙΩΣΕΦ ΕΛΙΓΑ

ψυχής, πού έχει ποτέ στόν κόσμο έτοῦτο άνθοβολήσει.

Τής Γαλιλαίας κρίνε σεμνέ, πρός τό λευκό τό φῶς σου πόσες φορές φτερούγισαν τών ταπεινών οἱ ἐλπίδες! Πλήθη σταυροὶ κατάντικροι στηθῆκαν στό δικό σου: δικοὶ καὶ ξένοι οἱ Φαρισαῖοι, ἀλί κι οἱ Σταυρωτῆδες.

Δέν εἶσαι ὁ πρῶτος, μήτε κι ὁ στερνός Ἐσταυρωμένος γλυκέ Ἰησοῦ, στόν κόσμο αὐτό τῆς πίκρας καὶ τοῦ φθόνου· κι ὅμως ἡ δόξα σου ἀσπιλή μές τών θνητῶν τό γένος: Εἶσαι, δέν εἶσαι γιούς Θεοῦ — μά εἶσαι ὁ Θεός τοῦ πόνου!

Τό πιο φωτολουσμένο ἀκτινοβόλημα τῆς ὄμορφιᾶς τῆς ψυχῆς, πού σβήνει τά πάθη, πού σβήνει τά μίση, πού σμίγει ἀδελφικά τίς ψυχές, κάτω ἀπό τό ἀθάνατο πέπλο τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς ἀλήθειας. Μέ τους παραπάνω στίχους ὁ Ἐλιγιά ύψωνται Θεῖος.

Ήταν Ἐβραῖος ὁ Ἐλιγιά. Οἱ Ἐβραῖοι τῶν Ἀθηνῶν μέ στοργή καὶ πόνο κηδεύουν τό σῶμα του, κερδίζουν τό φθαρτό του σῶμα:

Τό μεγάλο παιδί, τό ἀγαθό, τό πιστό, πού ἤταν δλος καρδιά, καλωσύνη, ἄν κι Ἐβραῖος, πάει νά βρῃ τό Χριστό, στῶν ψυχῶν, πού τῇ λέν βιβλική, τῇ γαλήνη.

Μελετοῦσε τά Ἱερά τῆς Φυλῆς του βιβλία, ποιητής καὶ σοφός, ὁ Γιωσέφ Ἐλιγιά.

Μιά Ρεβέκκα του ἀγνῆ καὶ τήν ἔψαλνε ἀγία, σά Δαυίδ σέ μιάν ἄρπα γλυκειά.

Σέ χωριό μακρυνόν ἤταν δάσκαλος· ξένο κι ἔρο μή ἀρρώστια τόν χτύπησε κεῖ.

Στήν Ἀθήνα τόν φέρανε ζωντανό - πεθαμένο γιά νά σβήσει σέ μιά Κλινική.

Στήν κοιλάδα, πού λέν Ἰωσαφάτ, πάει ἡ ψυχή του, τό Χριστό πού ἀγαποῦσε, πάει τώρα νά βρῃ.

Ήταν μέρα Σαββάτου, Ἱερή... Τό κορμί του τό σκεπάσανε μ' ἔνα σεντόνι μακρύ.

Τ' ἄλλο βράδι, μεσάνυχτα — φαναράκια κρατώντας κι ὁ Ραββίνος νά λέν καὶ νά λέν — τόν ἐπήραν, σκίες στό σκοτάδι γλιστρώντας, τόν ἐπήραν καὶ πάνε οἱ Ἐβραῖοι...

ΣΤ. ΔΑΦΝΗΣ

Ήταν Ἐλληνας ὁ Ἐλιγιά. Κι οἱ Ἐλληνες, τά Ἐλληνικά Γράμματα, κέρδισαν τό ώραιο καὶ ἄφθαρτο πνεύμα του...

(Από τό βιβλίο «**Ηπειρώτες Λυρικοί**», Αθήνα, 1958 — «Αρθρο γιά τόν Γ. Ἐλιγιά δημοσιεύθηκε στά «Χρονικά», τεύχος 51. Συμ πληρωματικά ἀναφέρεται ὅτι ὁ Ἐλιγιά ύπτηρες συνεργάτης τῆς «Μεγάλης Ἐλληνικῆς Εγκυκλοπαιδείας» — Πυρσός.)

ΧΡΟΝΙΚΑ ΗΒΡΙΝ

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Σουρμελή 2 - 104 39 ΑΘΗΝΑ
τηλ.: 88.39.951

Υπεύθυνος σύμφωνα μέ τό Νόμο:
Ο Πρόεδρος τοῦ Κ.Ι.Σ. **Ιωσήφ Λόβιγγερ**
Σουρμελή 2

ΔΙΑΝΕΜΕΤΑΙ ΔΩΡΕΑΝ

ΕΒΡΑΪΚΕΣ
ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΕΣ

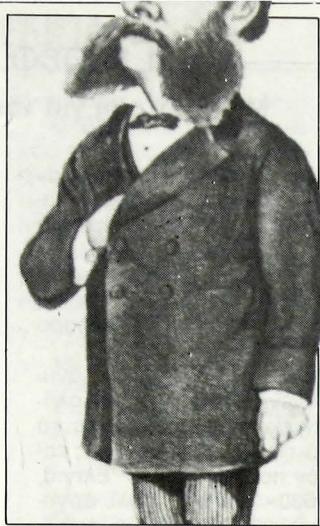
Πώλ Τζούλιους Ρώϋτερ:

Ο ίδρυτης
τοῦ ὁμώνυμου
Πρακτορείου

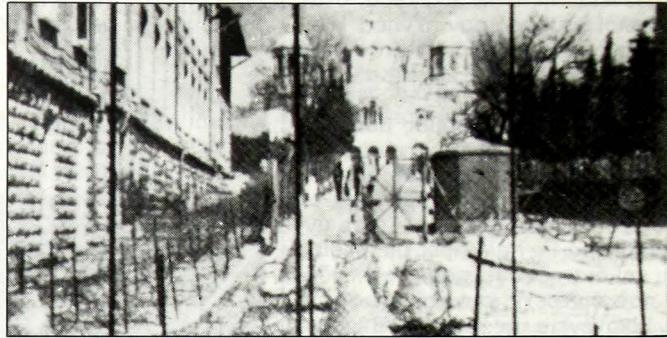
Καρικατούρα τοῦ βαρώνου
φόν Πώλ Τζούλιους Ρώϋτερ
ἀπό τό Vanity Fair,
τοῦ Λονδίνου (1872).

Ο βαρώνος φόν Πώλ Τζούλιους Ρώϋτερ (1816 - 1899) ἵδρυσε τό γνωστό Πρακτορείο Εἰδήσεων πού φέρει ἀκόμα σήμερα τό ὄνομά του. Γεννήθηκε στό Κάσσελ τῆς Γερμανίας μέ τό ὄνομα Ἰσραέλ Μπέρ Ιωσαφάτ καὶ τό 1829 ἀρχισε νά ἐργάζεται στήν τράπεζα τοῦ θείου του στό Γκετινγκεν. Ἐκεῖ γνώρισε τόν Κάρλ Φρήντριχ Γκάους πού ἔκανε πειράματα στήν ήλεκτρο - τηλεγραφία. Ἀργότερα ἐγκαταστάθηκε στό Βερολίνο, τό δέ 1844 πήρε τό ὄνομα Ρώϋτερ.

Μετά ἀπό μιά ἀποτυχημένη προσπάθεια ἰδρύσεως ἐνός μικροῦ ἐκδοτικοῦ οἴκου, πήγε στό Παρίσι τό 1848. Βλέποντας ἔκει τή ζήτηση πού ύπηρχε γιά πολιτικές εἰδήσεις, ἀποφάσισε νά ξεκινήσει μιά καρορέα συγκεντρώσεως αὐτῶν τών εἰδήσεων. «Ιδρυσε, λοιπόν, μιά ύπηρεσία παροχῆς εἰδήσεων πού ἀπευθυνόταν στίς ἐπαρχιακές ἐφημερίδες τῆς Γερμανίας, ἀλλά ἡ αὐτοτρόπατη πολιτική λογοκρισία τοῦ Λουδοβίκου Ναπολέοντος ἔθεσε τέρμα στή δραστηριότητά του. Ο Ρώϋτερ στάθηκε πολύ τυχερός ἀπό τή σταδιακή ἐξάπλωση τών τηλεγραφικών γραμμῶν καὶ τήν ἐλεύθερία πού παρείχετο στίς ἐμπορικές εἰδήσεις. «Ἔτσι, ἔθεσε τά θεμέλια μᾶς ύπηρεσίας παροχῆς οἰκονομικών εἰδήσεων μεταξύ **«Ααχεν, Γερμανίας καὶ Βελγίου, χρησιμοποιώντας περιστέρια ώς σύνδεσμο μέ τίς Βρεξέλλες.** Στήν ἀρχή, περιορίζόταν στά νά μεταδίδει ἐμπορικά τηλεγραφήματα, γρήγορα ὅμως τό **«Ρώϋτερος πρόσθθεσε εἰδήσεις ἔξυπηρετώντας πελάτες καὶ ἐφημερίδες στήν Εύρωπη, τόν ἐπαρχιακό Τύπο, καὶ ἀπό τό 1858, τίς ήμερήσεις ἐφημερίδες τοῦ Λονδίνου, συμπεριλαμβανομένων τών **«Τάιμς**.** Τό **«Ρώϋτερ**» ἔστειλε εἰδικό ἀνταποκρίτη στόν ἀμερικανικό ἐμφύλιο πόλεμο, καὶ ἐγκαθιστώντας δική του τηλεγραφική γραμμή στήν ίρλανδική παράκτιο, κατόρθωσε νά μεταδώσει δύο ἥμερες νωρίτερα ἀπό τούς ἀνταγωνιστές του τή δολοφονία τοῦ Λίνκολν τό 1865. Μέχρι τή διακεστία τοῦ 1870, τό **«Ρώϋτερος**» εἶχε ἐπεκτείνει τίς ύπηρεσίες του στήν **«Απωλετή καὶ ἤταν πιά τό μεγαλύτερο διεθνές εἰδήσεογραφικό πρακτορείο.** Τό 1871, ὁ δούκας τοῦ Σεΐξ - Κόμπουργκ καὶ Γκόθα, **«Έρνέστος Β'** ἀπένειμε στόν Ρώϋτερ τόν τίτλο τοῦ βαρώνου, πού 20 χρόνια ἀργότερα ἀναγνώρισε ἡ βασίλισσα Βικτωρία. Τό 1878 ἀποσύρθηκε ἀπό τήν ἐνεργό δράση καὶ τόν διαδέχθηκε ὁ γιούς του Χέρμπερτ (1847 - 1915). **«Η οἰκογένειακή σχέση μέ τό εἰδήσεογραφικό πρακτορείο τερματίσθηκε μέ τόν θάνατο τοῦ Χέρμπερτ, τό δέ Πρακτορείο Ρώϋτερς Α.Ε. λειτούργησε ύπό τή νέα του μορφή τό 1916.**

Τιμήθηκαν γιατί έσωσαν 'Εβραίους κατά τήν Κατοχή

Από τό "Ιδρυμα ΓΙΑΝΤ ΒΑΣΕΜ"

Στις 21 Ιανουαρίου 1988, σε μιά πραγματικά σεμνή και συγκινητική τελετή στό σπίτι του Διπλωματικού Αντιπροσώπου του Ισραήλ, πρέσβη κ. Μωσέ Γκιλμπά, έγινε ή απόνομη τού Μεταλλίου τών Δικαίων τών Έθνων σέ απόμα η έσωσαν "Έλληνες Εβραίους τό θρήσκευμα, κατά τήν Κατοχή.

Τό Μετάλλιο αύτό άπονέμεται από τό "Ιδρυμα Γιάντ Βασέμ (τό ειδικό Διεθνές "Ιδρυμα τού Ισραήλ γιά τή διαιώνιση τής μνήμης τών 6 έκατομμυρίων Εβραίων μαρτύρων πού έξοντάθηκαν από τού Ναζί), ύστερα από λεπτομερή έλεγχο τών στοιχείων τής προσφοράς τού κάθε τιμωμένου.

Στήν τελετή παρέστησαν οι: δήμαρχοι Αθηναίων και Πειραιώς κ.κ. Μ. "Εβερτ και Άνδρ. Άνδριανόπουλος, δ' άντιδήμαρχος Αθηνών κ. Ζ. Χατζηφωτίου, δ. π. Μελίτων ώς έκπρωσπος τού Αρχιεπισκόπου Αθηνών και πάσης Ελλάδος κ. Σεραφείμ, δ. Μητροπολίτης Ν. Σμύρνης κ. Αγαθάγγελος, δ. διευθυντής Πρωτοκόλλου τού ύπουργειού Εξωτερικών κ. Ηλιόπουλος και άλλοι έκπρωσποι τού ίδιου ύπουργειού, οι έπικεφαλής τών έβραικών δργανώσεων τών Αθηνών, δ' πρόεδρος τού Συνδέσμου Ελλάς - Ισραήλ κ. Δ. Νικολαΐδης και άλλα μέλη τού Συνδέσμου, δημοσιογράφοι και βεβαίως, μέλη τών οικογενειών πού διασώθηκαν από τούς τιμώμενους "Έλληνες πολίτες.

Στήν όμιλα του, δ' πρέσβης κ. Μ. Γκιλμπά σημείωσε, έκτός τών άλλων, και τά παρακάτω:

"Τό άνευ προηγουμένου αύτό Ολοκαύτωμα τών Εβραίων, πού δέν έχει άλλο παρόμοιο στήν ιστορία, σέ έκταση, ώμοτητες, σύλληψη σχεδίου και άκριβους έπιστημονικής έκτελεσης, έγινε δυνατό γιά όρισμένους λό-

γους:

1. Τό μίσος και ή φαρμακερή προκατάληψη έναντίον τών Εβραίων — φανερός και κρυφός άντισματισμός —, πού έκδηλωθηκαν στή διάρκεια τού Όλοκαυτώματος.

2. Τήν έγκαταλειψη τών Εβραίων έκεινή τήν έποχή, οι όποιοι στή μεγάλη πλειοψηφία τους αιφνιδιάστηκαν από τά γεγονότα και δέν μπορούσαν νά πιστέψουν ότι ήταν δυνατόν νά ύπαρξει ένας τέτοιος μηχανισμός κάταστροφής και έξοντωσης, βασισμένος στο μίσος και τή βία. Οι Εβραίοι αυτοί δέν έιχαν ούτε τήν ψυχολογική έτοιμότητα ούτε καί τή φυσική δυνατότητα νά προστατεύσουν τούς έσωτούς τους.

3. Τήν άπάθεια και άδιαφορία τής πλειοψηφίας τού κόσμου γιά τήν τραγωδία τών Εβραίων και ή άπραξία και καθυστερημένη άντιδραση μπροστά στήν άποτελεσματική και καλά στημένη δολοφονική μηχανή τών Ναζί».

'Εκ μέρους τών τιμηθέντων, δ. κ. Αθ. Εφραίμογλου είπε μεταξύ άλλων χαρακτηριστικά:

«"Άν κάποτε κάναμε τό καθήκον μας, βοήθωντας συνανθρώπους μας πού κινδύνευαν, άνταμειφθήκαμε πλούσια γι' αύτό, όταν τούς ξαναείδαμε σώους και υγιεις".

Οι τιμηθέντες είναι:

● **ΓΕΩΡΓΙΑΔΟΥ Εύαγγελία:** Ή Εύαγγελία Γεωργιάδου έκρυψε κατά τή διάρκεια τής ναζιστικής Κατοχής στήν Ελλάδα τήν Υβέτ Βεντούρα Λεβή, ήλικιάς τότε 8 χρονών, γιά έννεα περίπου μήνες, θεωρώντας την πραγματικό τής παιδί. "Οταν άρχισαν οι διωγμοί τών Εβραίων, ή οικογένεια τής μικρής Υβέτ έφυγε από τά Χανιά, όπου ζούσε μόνιμα, και ήρθε στήν Αθήνα προκειμένου νά κρυφτεί. Προσπαθώντας νά έξασφαλίσει

άσυλο, γυρνώντας από σπίτι σέ σπίτι, ή οικογένεια Βεντούρα διεπίστωσε ότι δύσκολο όσο και έπικινδυνο είναι νά κινείται όμαδικα και ζήτησε τή βοήθεια τής κας Εύαγγελίας Γεωργιάδου, ή όποια και τήν προσέφερε αύθόρμητα, άψφωντας τόν θανάσιμο κίνδυνο πού διέτρεχε τόσο ή ίδια όσο και ή οικογένειά της.

● **ΕΦΡΑΙΜΟΓΛΟΥ Αθανάσιος:** Ό Αθανάσιος Εφραίμογλου, παρά τούς κινδύνους πού άντιμετωπίζει έχαιτιας τών σαφών γερμανικών έντολών νά μήν κρύβει κανείς Εβραίους, βοήθησε μέ κίνδυνο τής ζωής του τήν οικογένεια Γκορμεζάνο νά προσπαθήσει νά διαφύγει στή Μέση Ανατολή και έταν αύτό δέν έπετεύχθη και συνελήφθησαν, έκεινος κατάφερε νά τούς άπελευθερώσει και νά τούς προσφέρει άσυλο, οικονομική βοήθεια και έπιδα γιά ζωή.

● **ΚΑΛΛΙΝΙΚΙΔΗΣ Παντελής και Σαπφώ:** Ό δερματολόγος Παντελής Καλλινικίδης και ή σύζυγός του Σαπφώ βοήθησαν τήν τετραμελή οικογένεια τού Ιεσουδά Λεών νά διαφύγει άπο τή Θεσσαλονίκη, νά βρει καταφύγιο στήν Αθήνα και μέχρι τό τέλος τού πολέμου νά κρυφτεί μέ τή φροντίδα τού Γιώργου Μιτζελιώτη και τής συζύγου του στή Γλώσσα Σκοπέλου. Ό γιατρός και ή σύζυγός του ούδεποτε έπεδιώχαν ύλική άνταμοιβή γιά όσα προσέφεραν, άντιθετα, μέ στοργή και αύταπάρνηση συμπαραστάθηκαν στήν οικογένεια Λεών, διακινδυνεύοντας καθημερινά, λαμβανομένου ύπόψη ότι άναμεσα στούς πελάτες πού έδέχετο ό κ. Καλλινικίδης στό ιατρείο του ύπηρχαν και πολλοί Γερμανοί.

● **ΖΕΡΒΟΣ Σπύρος (μεταθανάτια):** Ή Εστέρ Λεβή Λάγαρη ζούσε μέ τήν

ΤΙΜΗΘΗΚΑΝ ΓΙΑΤΙ ΕΣΩΣΑΝ ΕΒΡΑΙΟΥΣ

οίκογένειά της στήν Κέρκυρα, όταν οι Ιταλοί βομβάρδισαν τό νησί. Η Έστέρ ή αναγκάστηκε νά έγκατασταθεί οίκογενειακώς στό χωριό Καλαφωτιές, όπου και γνώρισε τόν Σπύρο Ζερβό. Ο Σπύρος Ζερβός βοήθησε μέ αύτα πάρνηση τήν οίκογένεια Λεβή νά έπιβιώσει, φροντίζοντας πάντοτε νά έχουν κατάλυμα και τά πρός τό ζειν. Ούδεποτε έζήτησε άνταμοιβή για τίς πολύτιμες ύπηρεσίες του και διατηρούσε, παρά τόν κίνδυνο πού διέτρεχε, συνεχή έπαφή μέ τήν οίκογένεια τής Έστέρ Λεβή, προκειμένου νά ένημερώνεται γιά τίς άναγκες τους. Η Έστέρ Λεβή Λάγαρη διετήρησε φιλικές σχέσεις μέ τόν Σπ. Ζερβό και μετά τήν άπελευθέρωση και τόν έπισκεφθηκε μέ τόν σύζυγό της και τά παιδιά της.

- **ΟΡΦΑΝΟΣ Ευάγγελος και Μαρία**
- **ΣΚΛΑΒΟΥΝΟΣ Θωμᾶς και τά παιδιά του Κώστας, Άλεξιος, Παναγιώτα και Όρσαλια**

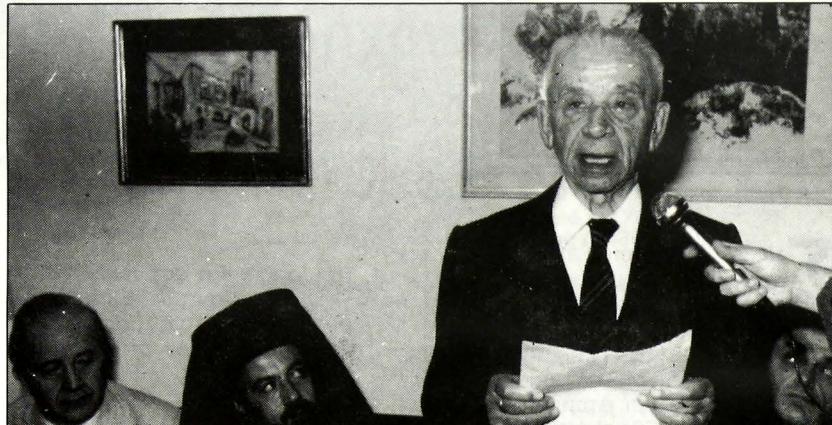
Ο Ευάγγελος και ή Μαρία Όρφανού και ο Θωμᾶς Σκλαβούνος και τά παιδιά του, πού έμεναν στά Μέγαρα, πρόσφεραν καταφύγιο, στέγη, τροφή και ένδυματα στόν Μορντεχάι και τή Μπέλα Ζβί, οι οποίοι κατόρθωσαν νά διαφύγουν άπό τή Θεσσαλονίκη όταν άρχισαν οι διώγμοι τών Εβραίων και νά κρυφούν γιά λίγο στήν Αθήνα. Στή συνέχεια πήγαν στά Μέγαρα, όπου οι οίκογένειες Όρφανού και Σκλαβούνου, άψηφώντας τόν κίνδυνο πού διέτρεχαν και μέ πλήρη άνιδιοτέλεια, πρόσφεραν άσυλο στόν Μορντεχάι και τή Μπέλα Ζβί έκφράζοντας έτσι τήν εύγνωμοσύνη τους γιά τή στοργική φροντίδα μέ τήν οποία ή άδελφη τής Μπέλα, ή Ματθίλδη Μπουρλά, νοσοκόμα στό έπαγγελμα, είχε φροντίσει τήν μητέρα τους πού ύπεφερε άπό άνιατη άσθενεια.

● **ΠΑΠΑΔΟΥΚΑ Όλυμπια:** Η οίκογένεια τής Όλυμπιας Παπαδούκα είχε στενούς φιλικούς δεσμούς μέ τήν οίκογένεια Γιεσουρούμ. Η ίδια ή Όλυμπια ύπήρξε μέλος άντιστασιακής δραστηριότητας, στόχος τής οποίας ήταν ή διάσωση τών Εβραίων άπό τούς Ναζί. Η Όλυμπια Παπαδούκα βοήθησε τούς άδελφους Γιεσουρούμ, Ισαάκ, Λέων, Ιακώβ και Μωυσή, νά διαφύγουν στά Βουνά, όπου βρήκαν καταφύγιο και τελικά γλίτωσαν τή σύλληψη. Σύμφωνα μέ τίς μαρτυρίες τους, η Όλυμπια Παπαδούκα βοήθησε στή διάσωση και άλλων Εβραίων, μεταξύ τών οποίων και τής οίκογένειας του Αλβέρτου Γκαλμίδη, ή

ποία δήλωσε χαρακτηριστικά: «Χρωστάμε τή ζωή μας στήν Όλυμπια Παπαδούκα».

● **ΣΑΝΙΚΟΣ Νίκος και "Ελη":** Ο Νίκος και ή Έλη Σανίκου έκρυψαν και διέσωσαν τήν τετραμελή οίκογένεια τού Σάμη Μοδιάνο, έκδότη τής καθη-

λονίκη, τή μικρή Ρένα παρέλαβε ή Άδελφή Ζοζέφ, ή όποια τήν φρόντισε μέ κίνδυνο τής ζωής της. Έπειδή, όμως, δέν μπορούσε νά δικαιολογηθεί ή ύπαρξη ένός παιδιού στά χέρια μιάς μοναχής, τή μικρή Ρένα υιοθέτησαν οι Μάριος και Λίνα Τσίτεριτς, οι όποιοι τής συμπαραστάθηκαν σάν

Άπο τήν άπονομή μεταλλίων τού Δικαίου τών Έθνων σε "Ελληνες πού διέσωσαν Εβραίους". Επάνω, άπό άριστερά ο κ. Ν. Αναγνωστόπουλος βουλευτής, πατήρ Μελίτων έκπροσωπος τού Αρχεπισκόπου Αθηνών, Αθανάσιος Εφραίμογλου ένας έκ τών Δικαίων τών Έθνων ο όποιος μίλησε έκ μέρους τών ύπολοπων. Κάτω: ο πρέσβης κ. Μωσή Γκιλμπάχ παραδίδει τό μετάλλιο στόν κ. Εφραίμογλου. Διακρίνονται ο δήμαρχος Αθηναίων κ. Εβερτ και ο άντιδημαρχος κ. Ζάχος Χατζηφωτίου.

μερινής γαλλόφωνης έφημερίδας τής Θεσσαλονίκης Le Progrès και τούς προσέφεραν άσυλο γιά 16 μήνες στό σπίτι τους, στή Νέα Σμύρνη, παρά τόν τεράστιο κίνδυνο στόν οποίο έξεθεταν τά παιδιά τους και τούς ίδιους τούς έαυτούς τους και παρά τίς έπιδρομές τών Ναζί στήν περιοχή γιά τόν έντοπισμό Εβραίων φυγάδων.

● **Άδελφή ΖΟΖΕΦ και ΤΣΙΤΕΡΙΤΣ Μάριος και Λίνα (μεταθανάτια):** Οταν οι γονεῖς τής Ρένας Μόλχο συνέληφθησαν άπό τούς Ναζί στή Θεσσα-

πραγματικοί γονεῖς και προσφέρθηκαν άκομη και νά τήν κρατήσουν γιά πάντα κοντά τους στή δυσάρεστη περίπτωση πού οι γονεῖς της δέν έπεστρεφαν άπό τά στρατόπεδα πού είχαν μεταφερθεί άπό τούς Ναζί.

Η μικρή Ρένα, όμως, στάθηκε τυχερή και οι γονεῖς της έπεζησαν τής ναζιστικής λαϊλαπας. Η Άδελφή Ζοζέφ δέν θεώρησε ότι τελείωσε τό θεάρεστο έργο της, παρά μόνον όταν παρέδωσε τή μικρή Ρένα αύτοπροσώπως στή μητέρα της, στό Παρίσι, μετά τήν άπελευθέρωση.

‘Ο Σατωμπριάν στή Σπάρτη

Ο μεγάλος Γάλλος πολιτικός και συγγραφέας Φρανσουά Σατωμπριάν (Σατωβριάνδος), ύπηρξε διάσημος πρώτος στήν πατρίδα του πού δημιούργησε ένα φιλελληνικό πνεύμα πρίν από την ‘Επανάσταση τοῦ 1821 και κατά τη διάρκεια της. Τό γνωστό «’Οδοιπορικό» του έξαλου, άποτελεί έναν θερμό υμνο για την ‘Ελλάδα. Άποσπουμε από τό μερικά πού ένδιαφέρουν τή Σπάρτη.

Γράφει ο Σατωμπριάν: «‘Ο ξεναγός μου, μόλις ήξερε λίγες ιταλικές και άγγλικές λέξεις. Γιά νά μέ καταλαβαίνει καλύτερα, δοκίμαζα άσήμαντες φράσεις στά νέα έλληνικά: κακόγραφα με τό μολύβι λέξεις από τ’ άρχα, μιλούσας ιταλικά και άγγλικά, άνακάτευα γαλλικά σέ όλα αύτά. ‘Ο Ζοζέφ θετελε νά μᾶς φέρει σέ συνεννόηση, άλλα τό μόνο πού κατάφερνε ήταν νά μεγαλώνει τή σύγχυση. ‘Ο γενίτσαρος κι ό δόηγός (κάτι σάν μισο-νέγρος ‘Εβραίος) έδιναν τή γνώμη τους τουρκικά και αύδαιναν τό κακό. Μιλούσανε δολοί ταυτόχρονα, φωνάζαμε, χειρονομούσαμε. Μέ τά διαφορετικά ροῦχα μας, μέ τήν ποικιλία γλωσσών και φυσιογνωμιών, μοιάζαμε μέ σύναξη από δαιμονικά, κουρνιασμένα τό ήλιοβασίλεμα στήν κορυφή αύτων τών έρειπίων. Πίσω μας είχαμε τά δάση και τούς καταρράχτες τοῦ Ταῦγετου, τή Λακωνία

στά πόδια μας και τόν ώραιότερο ούρανό πάνω από τό κεφάλι μας.

— Νά ό Μυστράς, έλεγα στόν ξεναγό, είναι ή Λακεδαίμων, δέν είναι;

Μοῦ άπαντούσε:

— ‘Η Λακεδαίμων, σινιόρ; Πῶς;

— Σᾶς λέω, ή Λακεδαίμων ή ή Σπάρτη;

— ‘Η Σπάρτη; Τί;

— Σᾶς ρωτῶ ἀν ό Μυστράς είναι ή Σπάρτη;

— Δέν καταλαβαίνω.

— Πῶς! ‘Εσείς, ένας “Ελληνας, ένας Λακεδαίμονιος, δέν ξέρετε τό δόνομα τής Σπάρτης;

— Σπάρτη; “Α! ναι! Μεγάλη δημοκρατία! Περίφημος Λυκούργος!

— Λοιπόν, ό Μυστρᾶς είναι ή Λακεδαίμων;

‘Ο ‘Ελληνας συγκατάνεψε μέ τό κεφάλι. Κατευχαριστήθηκα.

— Τώρα, ξανάρχισα, έξηγειστε μου αύτό πού βλέπω: ποιό είναι αύτό τόμημα τής πόλεως;

Και έδειξα τό τμῆμα πού ήταν μπροστά μου, λίγο δεξιά.

— Τό Μεσοχώριον, άπαντησε.

— Ναι, καταλαβαίνω, άλλα ποιό τμῆμα;

— ‘Η Λακεδαίμων; Τί;

“Ημουν έξω φρενῶν.

— Δείξτε μου, τουλάχιστον, τό ποτάμι.

Κι έπανελάμβανα: ποταμός, ποταμός. ‘Ο ‘Ελληνας μοῦ έδειξε τό χειμαρρο πού λεγόταν «ποτάμι τῶν Έβραιών».

— Ποῦ είναι ό Εύρωτας; Δέν ηξερε!

(Λακωνικά, Απρίλιος 1976)

Γιά τήν Ιαραχλιτική Κοινότητα Σπάρτης
έχουν δημοσιευθεῖ
πληροφορίες στά τεύχη 24, 66 και 90 τού
περιοδικού μας

‘Ο Μυστρᾶς και ή Σπάρτη κατά τήν περίοδο τής Τουρκοκρατίας.

Τό νομισματικό σύστημα τοῦ ἀρχαίου Ἰσραήλ

Τοῦ Ἀρχιμανδρίτη κ. ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΒΑΡΛΑ

Εἰσαγωγὴ

Ἐξ ἀρχαιοτάτων χρόνων ἔκαστον ἔθνος, χώρα ἡ κράτος κινούμενον ἐκ τῆς ἀνάγκης τῆς συναλλαγῆς καὶ ἀνταλλαγῆς προϊόντων καὶ ἐν γένει παντὸς εἴδους ἀναγκαίων ἀντικειμένων ἐδημιούργησε τὸ ιδιαίτερον ἐκείνο στερεὸν ἀντικείμενον, ὅπερ ἐκλήθη νόμισμα, καὶ τὸ ὅποῖον ἀπετέλεσε τὴν βάσιν τῆς ὡς ἄνω ἀνταλλαγῆς.

Πρὸς κατασκευὴν καὶ χρήσιν τοῦ νομίσματος εἰργάσθησαν πολλοὶ εἰδικοὶ τεχνῖται καὶ ἐδημιούργησαν διαφόρων τύπων νομίσματα καὶ ὡς ἐκ τούτου προϊλθον τὰ λεγόμενα νομισματικὰ συστήματα ἐκάστου κράτους.

Μεταξὺ τῶν ἔθνῶν συγκαταλέγεται καὶ τὸ ἀρχαῖον ἔθνος τοῦ Ἰσραήλ, ἢτοι ὁ περιούσιος λαὸς τοῦ Θεοῦ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Ἡ ἀξία καὶ ἡ σπουδαιότης τοῦ ὑπάρχαντος νομισματικοῦ συστήματος τῶν Ἐβραίων εἶναι μεγίστη, καθ' ὃσον παρέχει εἰς τὸν ἐρευνητὴν τὴν εἰκόνα τῆς ἐπικρατούσης οἰκονομικῆς καὶ κοινωνικῆς καταστάσεως τῶν Ἐβραίων εἰς ἐποχὴν καθ' ἣν αἱ σχέσεις αὐτῶν τόσον πρὸς τοὺς κατὰ καιροὺς κατακτητάς των ὅσον καὶ πρὸς τὰ λοιπὰ ἀντολικὰ ἔθνη καθώριζον αὐτὴν ταύτην τὴν ἀνάπτυξίν των.

Οὕτω, διὰ τῆς παρούσης ἐργασίας ἐρχόμεθα νὰ ἔξετάσωμεν τὸ ἐπικρατῆσαν νομισματικὸν σύστημα παρ' ἀρχαίοις Ἐβραίοις μὲ χρονικὰς ἐπεκτάσεις ἔως τῶν χρόνων τῆς Κ. Διαθήκης, ἀποβλέποντες εἰς τὴν δημιουργίαν βασικῶν τινῶν συμπερασμάτων περὶ τῆς ἐπικρατούσης εἰς τοὺς Ἰουδαίους νομισματικῆς οἰκονομικῆς καταστάσεως. Ἡ σπουδαιότης ἄλλωστε τοῦ θέματος καθίσταται ἔκδηλος καὶ ἐκ τῆς χρήσεως παρ' Ἰουδαίοις νομισμάτων ἀλλοτρίων χωρῶν (Ρωμαίων — Ἑλλήνων), καθ' ὃσον ἐκ τούτου συνάγεται ἡ νομισματικὴ καὶ ἐμπορικὴ σχέσις καὶ ἔξαρτησις τῶν ἀνατολικῶν κρατῶν ἐν τοῖς βιβλικοῖς χρόνοις.

Σημειωτέον ὅτι περὶ τῶν Ἐβραϊκῶν νομισμάτων ἀναφέρουν πλεῖστα ὄσα χωρία τῆς Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης διὰ τῆς μελέτης τῶν ὅποίων καὶ ἐν συνδυασμοῖς πρὸς τὸ διαλαμβανόμενον θέμα συνάγονται ἀξιόλογα συμπεράσματα καὶ γνώσεις περὶ τῆς ὅλης τοποθετήσεως τῶν Ἰσραηλιτῶν ἔναντι τῶν θρησκευτικῶν καθηκόντων των καὶ τῶν οἰκονομικῶν προβλημάτων καὶ χρηματιστηριακῶν συναλλαγῶν.

Ἡ παροῦσα ἐργασία σκοπὸν ἔχουσα νὰ παράσχῃ γενικάς πινας γνώσεις περὶ τοῦ ἀρχαίου Ἰουδαϊκοῦ νομισματικοῦ συστήματος διαιρεῖται εἰς τρία κεφάλαια.

Ἐν τῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ γίνεται λόγος περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ νομίσματος γενικῶς καὶ ιστορικῇ πις ἀναδρομῇ.

Ἀκολούθως τὸ δεύτερον κεφάλαιον ἀφιεροῦται εἰς τὴν ἔξετασιν τοῦ νομισματικοῦ συστήματος τοῦ ἀρχαίου Ἰσραήλ ἐν γένει.

(Τό ἀρθρό αὐτό δημοσιεύθηκε στό περιοδικό
Παναγία ή Ἐλευθερώτρια, 1982)

Τέλος, εις τὸ τρίτον κεφάλαιον γίνεται λόγος περὶ τῶν παρ' Ἰσραηλίταις κυκλοφορούντων νομισμάτων, παρουσιαζομένου ἐνδός ἐκάστου διὰ βασικῶν στοιχείων.

Δέον νὰ τονισθῇ ὅτι ἀναφερόμενοι εἰς ἔκαστον νόμισμα θὰ ἔκφέρωμεν τὴν ἀξίαν καὶ σχέσιν αὐτοῦ πρὸς τὰ ἄλλα νομίσματα εἰς γενικὰς γραμμάς δὲ ὅσων γνωστῶν καὶ σταθερῶν πληροφοριῶν ἀνεύρομεν καθ' ὅσον παρὰ διαφόροις γίνεται λόγος περὶ τῶν Ἰουδαϊκῶν νομισμάτων μετὰ περιπλοκῆς καὶ διχογνωμιῶν.

I. «Περὶ τῆς ἑνοίας τοῦ νομίσματος — ἴστορική τις ἀναδρομή»

Ἡ λέξις νόμισμα (numisma) (ἐκ τοῦ νομίζω) ἀποτελεῖ ἔννοιαν αὐτοτελῆ, σημαίνουσαν τὸ νενομισμένον τὸ δεδογμένον τὸ νόμιμον, τὸ ὑπὸ τοῦ νόμου ὀρισμένον καὶ ἐπομένως μονάδα βάρους ἢ σταθμὸν χρυσοῦ, ἀργύρου, χαλκοῦ καὶ λοιπῶν. Πάντα δὲ ταῦτα ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς λήψεως αὐτῶν κατὰ τὸ δοκοῦν ἢ κατὰ συνθήκην μὲ σκοπὸν τὴν ἀνταλλαγὴν ἄλλων πραγμάτων κατὰ ἀξίαν καὶ βάρος. Ἐὰν ἐπιζητήσωμεν τὴν αἵτιαν τῆς δημιουργίας τῶν νομισμάτων, θὰ εἴπωμεν ὅτι αὕτη εἶναι ἡ ἀνταλλαγὴ ποικίλων πραγμάτων, ἤτοι τὸ καλούμενον ἐμπόριον. Ὁμοίως δὲ ἡ αἵτια τῆς δημιουργίας τοῦ ἐμπορίου ὑπῆρξεν βασικῶς ἡ βιοτικὴ ἀνάγκη, ἡ κοινωνία, ὁ ἔδιος ὁ ἀνθρωπος. Ἡ ἔννοια λοιπὸν τοῦ νομίσματος συνδέεται ἀναμφιβόλως μὲ τὰς ἑνοίας τῆς βιοτικῆς ἀνάγκης καὶ τοῦ ἐμπορίου.

Ο ἀνθρωπος εὐθὺς ἔξ ἀρχῆς ἡσθάνθη τὴν ἀνάγκην τῆς ἀνταλλαγῆς τῶν διαφόρων εἰδῶν μὲ σκοπὸν τὴν καλλιτέραν ἔξυπηρέτησιν τοῦ ἀτόμου του. Εἶναι δὲ πολὺ γνωστόν, ὅτι κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνικῆς ἀναπτύξεως ἡ ἀνταλλαγὴ ἐγένετο διὰ τῶν εἰδῶν, ἥτοι ἀντὶ ὀρισμένης ποσότητος ἐνδός εἰδους ἐδίδετο ἔτερον εἰδος κατόπιν συμφωνίας τῶν ἑνδιαφερομένων. Ἡ δὲ ἀνταλλαγὴ, ἐγένετο κυρίως μεταξὺ εἰδῶν πρώτης ἀνάγκης.

Ἄλλ' ἡ τοιαύτη ἀνταλλαγὴ δὲν ἥργησεν νὰ ἐπιφέρῃ τὴν ἀντικατάστασιν τῶν εἰδῶν δι' ἱδιαίτερων ἀντικειμένων, τὰ δόπια ὑπῆρξαν δημιούργημα τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας καὶ ἐφευρετικότητος. Οὕτω διὰ τῆς ἀναπτύξεως τῶν πολυτίμων λεγομένων μετάλλων (χρυσός, ἀργυρος, κ.ἄ.), πᾶσα ἡ ἀντὶ εἰδους ἄλλου ἀνταλλαγὴ ἀντεκατεστάθη δι' αὐτῶν, διότι τὰ πολύτιμα ταῦτα μέταλλα εἶχον μικρὸν μὲν δγκον, μεγάλην δὲ ἀξίαν λόγῳ τῆς σπανιότητός των ἐν τῇ φύσει καὶ τῆς δυσκολίας ἔξορύξεώς των.

Οθεν ἐδημιουργήθησαν αἱ πρῶται νομισματικὰ μονάδες, τὰ καλούμενα νομίσματα, «ὅντα κατὰ τὴν πρώτην αὐτῶν ἡλικίαν ἀπλοῖ δγκοι βάρους, οὐδεμίαν φέροντες μορφήν». Μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου, ἔνεκα ἀφ' ἐνδός μὲν τῆς περατέρω διανοητικῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἀνθρώπου, ἀφ' ἐτέρου δὲ τῆς ἀνάγκης τῆς ταχυτέρας καὶ συστηματικώτερας ἀνταλλαγῆς ἐν ταῖς ἐμπορικαῖς σχέσεσιν ὡς καὶ τοῦ ἀκριβοῦς προσδιορισμοῦ τοῦ διδούμενου ἀνταλλάγματος, οἱ διάφοροι πολύτιμοι μεταλλικοὶ δγκοι μετεποιήθησαν εἰς νομίσματα τακτικὰ ἔχοντα ὀρισμένην πιμήν. «Ἐκαστον δὲ τῶν τοιούτων νομισμάτων εἶχεν ἱδιαίτερα χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τοῦ βάρους του, τῆς πιμῆς του, γράμματα καὶ σήματα καὶ σφραγίδας ἐπισήμους καὶ τὸ κυριώτερον χαρακτηριστικὸν τὸ κυκλικὸν σχῆμα. Ἐνας δὲ ἐπὶ πλέον λόγος τῆς τοιαύτης τροπῆς ὑπῆρξεν ἡ προσπάθεια τινῶν νὰ ἐπιφέρουν νοθείαν διὰ τῆς πονηρίας εἰς τοὺς ἐπικρατοῦντας μεταλλικοὺς πολυτίμους λίθους. Ὁθεν τὰ νομίσματα κατέστησαν αἵτια ἀνταλλαγῆς χρησιμώτατοι καὶ λίαν εὔχρηστοι.

Μετὰ δὲ τὴν σύντομον ταύτην ἴστορικὴν ἀναδρομὴν ἐπιχειροῦντες νὰ παράσχωμεν δρισμόν πνα τοῦ νομίσματος, λέγομεν ὅτι νόμισμα καλεῖται μεταλλικὸς χρυσοῦς, ἀργυροῦς ἢ χαλκοῦς κύκλος, ἐκδιδόμενος ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως ἔθνους τινὸς ἐγ γ κυκλοφορεῖ οὗτος ὡς ἀνταλλαγῆς

Τό νομισματικό σύστημα του ἀρχαίου Ἰσραήλ

Τό νομισματικό σύστημα του άρχαιου Ισραήλ

μονάς².

Τὸ κατάστημα ἐν τῷ ὥποιῳ κόπτονται τὰ νομίσματα καλεῖται «νομισματοκοπεῖον», ἡ τέχνη «νομισματοκοπία», τὰ δὲ νομίσματα καλοῦνται καὶ «χρήματα».

Μὲ τὴν πάροδον τῶν αἰώνων τὸ νόμισμα ἔλαβε πολλὰς καὶ ποικίλας μορφάς ἔχον εἰς ἕκαστον κράτος ιδίαν δύνομασίαν καὶ ἀξίαν, ἔνεκα δὲ τούτου ἐδημιουργήθησαν τεράστιοι οἰκονομικοὶ ὄργανοι καὶ συστήματα.

2. «Περὶ τοῦ νομισματικοῦ συστήματος τοῦ ἀρχαίου Ισραήλ ἐν γένει»

Ἐπειδὴ προτιθέμεθα νὰ ὅμιλήσωμεν κεχωρισμένως περὶς ἑνὸς ἑκάστου τῶν νομισμάτων τῶν παρ' Ισραὴλ κυκλοφορησάντων ἐν τῷ ἐπομένῳ κεφαλαίῳ, ἐνταῦθα θὰ εἴπωμεν γενικά τινα πρὸς σχηματισμὸν πρώτης ἑννοίας καὶ παραστάσεως.

Κατ' ἀρχὰς δὲ «νομισματικὸν σύστημα» λέγοντες ἑννοοῦμεν «τὸ σύνολον τῶν νόμων καὶ κανονισμῶν τῶν διεπόντων ἐν τινὶ κράτει τὸ χρῆμα, δόπερ χρησιμεύει ὡς νόμιμος καὶ μοναδικὴ βάσις συναλλαγῶν»³.

Ἡ λέξις «νόμισμα» ἀπαντᾶται μὲν ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ ὡρισμένας φοράς, ἐν δὲ τῇ Καινῇ ἄπαιξ. Ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ καὶ εἰς Β' "Εσδρα 8,36 ἡ λέξις νόμισμα οὖσα μετάφραστι τῶν Ο' τοῦ Ἐβραϊκοῦ Ντάθ σημαίνει βασιλικὴ διαταγῆ. Ἀντιθέτως, εἰς Νεεμίαν, 7,71 καὶ Α' Μακ. 15,6 ἡ λέξις νόμισμα ἔχει τὴν πραγματικὴν αὐτὴν ἑννοιαν, ἢτοι τὴν τοῦ χρήματος.

Ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ ἔνθα ὁ Κύριος ὅμιλει περὶ ἐποδείξεως νομίσματος τοῦ «Κήνου»⁴, ὑπὸ τὴν λέξιν νόμισμα δέον νὰ νοηθῇ τὸ χρηματικὸν ποσὸν τοῦ φόρου, ὃν κατέβαλλον οἱ Ιουδαῖοι εἰς τοὺς Ρωμαίους. Ὁ φόρος ἐπληρώνετο τότε εἰς Ρωμαϊκὸν νόμισμα, διὰ τοῦτο καλεῖται «τοῦ Κήνου». τοιοῦτον δὲ δὲν ἔκυκλοφόρει ἐν τῷ ναῷ⁵ (παρὰ μόνον ὁ ἰερὸς σίκλος).

Ως ἐλέχθη καὶ ἐν τῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ καὶ παρ' Ἐβραίοις ἐν ἀρχῇ ὑπῆρχον ὡς μέσα ἀνταλλαγῆς φί ἄμορφοι δγκοι ἐκ πολυτίμου μετάλλου. Οὕτω κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἀθραάμ⁶ καὶ τοῦ Μωύσέως⁷ ὑπῆρχεν τὸ τοιοῦτον χρῆμα κυκλοφοροῦν μεταξὺ τῶν ἐμπόρων, τὸ δοποῖον πρωτίστως ἔζυγίζετο καὶ ἐδίδετο. Εἰς ἐκείνην δημαρχίαν ἐποχήν, δτε δὲν εἶχε πθανὸν νομισματοιηθῆ ἀκόμη, δὲν γνωρίζομεν τὴν ἀκριβῆ ἀξίαν⁸. Τοιαύτην μορφὴν εἶχεν τὸ νόμισμα παρ' Ἐβραίοις μέχρι τῆς αἰχμαλωσίας ἢ καὶ δλίγον πρὸ αὐτῆς⁹. Αἱ νομισματικαὶ ποσότητες εἶχον μὲν τὸ διακριτικὸν αὐτῶν ὄνομα (σίκλος-τάλαντον-μνᾶ), ἀλλ' ἐθεωροῦντο ἀπλαῖ μεταλλικὰ ποσότητες ἢ δγκοι χρυσοῦ, ἀργύρου καὶ χαλκοῦ διὰ τοῦ βάρους προσδιορίζομένης τῆς τιμῆς. Ἀργότερον ὅταν ἐσυστηματοποιήθη τὸ νόμισμα καὶ ἔλαβε βασικὴν κυκλικὴν μορφήν, ἐδημιουργήθησαν ἐν τῷ Ισραὴλ τακτικαὶ ἐθνικαὶ νομισματικαὶ μονάδες, πάντως μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν. Ἀλλ' οἱ Ἐβραῖοι δὲν ὑπῆρχαν οἱ πρῶτοι δημιουργοὶ τακτικοῦ νομισματικοῦ συστήματος. Τοιοῦτοι ὑπῆρχαν οἱ Ἀσσύριοι, ἔξ ὧν ἐλκουν τὰ νομίσματα τὴν ἀρχήν των, καὶ ἐκ τῶν Ἀσσύριων παρέλαθον οἱ ἄλλοι λαοί.

Τὸ πρῶτον Ιουδαϊκὸν νόμισμα ἔκδηπτ ὑπὸ τοῦ Σίμωνος τοῦ Μακκαβαίου, ἀδείᾳ Ἀντιόχου τοῦ Ζ', βασιλέως τῆς Συρίας, τῷ ἔτει 139 π.Χ. «Καὶ ἐπέτρεψά σοι ποιῆσαι κόρμα ἴδιον νόμισμα τῇ χώρᾳ σου»¹⁰. Τοῦτο ἦτο προνόμιον ἐντελῶς νέον, περὶ τοῦ δοποίου οἱ προηγούμενοι βασιλεῖς δὲν εἶχον κάμει εἰς τὸν Σίμωνα, νὰ κόψῃ δηλ. νομίσματα. Ἐκόπτησαν τότε χρυσᾶ, ἀργυρᾶ καὶ χαλκᾶ νομίσματα, ἢτοι ἐχρησμοποιήθησαν τὰ τρία ταῦτα μέταλλα παρὰ τῶν τεχνιτῶν Ιουδαίων. Ως δὲ πληροφορούμεθα ἐκ τοῦ Λεξικοῦ τῶν Ἀγίων Γραφῶν τοῦ Γ. Κων.) νου, τὰ τοιαῦτα πρῶτα νομίσματα ἔφερον ἀπὸ τὴν μὲν πλευρὰν λεκάνην μονόποδα ἀπὸ δὲ τὴν ἄλλην κλάδον ἀμυγδαλῆς φέροντα ἄνθη. Πιθανῶς δὲ τὸ πρῶτον σῆ-

μα παρίστα τὴν στάμναν τοῦ μάννα, τὸ δὲ δεύτερον τὴν ἀνθήσασαν τοῦ Ἀαρὼν ράβδον. Ταῦτα ἔθεωροῦντο ὡς ἐθνικὰ τῶν Ἐθραίων νομίσματα.

Τὰ πρῶτα κοπέντα ταῦτα νομίσματα ιδίᾳ ἀργυρᾶ, ἔβασιζοντο ἐπὶ τῆς ἀρχικῆς νομισματικῆς μονάδος τοῦ Σίκλου (κατ' ἄλλους ἦν οὗτος ὑποδιαιρέσις τοῦ Ἐθραϊκοῦ τάλαντος) καὶ ἔφερον Ἐθραῖστὶ τὴν ἐπιγραφὴν «Σίκλος - Ἰσραήλ». Εἰς τὸν Ἐθραίους καὶ τὸν Παλαιστινιακὸν καὶ Φοινικικὸν λαοὺς τὸ ἐγκεκριμένον βάρος τῶν μετάλλων ἦτο ὁ προαναφερθεὶς σίκλος, λέξις σημαίνουσα «ὑπόλογιζω καὶ ζυγίζω»¹¹.

Ἐν τῷ ἀρχαίῳ Ἰσραὴλ ἐκυκλοφόρουν καὶ πολλὰ ξένα νομίσματα, Ρωμαϊκά - Ἑλληνικά, τὰ ὅποια ἀντήλασσον οἱ λεγόμενοι κερματισταὶ ἢ ἀργυραμοιθοὶ διὰ τῶν Ἐθραϊκῶν νομισμάτων, προκειμένου νὰ διευκολύνουν τοὺς ξένους ἐπισκέπτας. Τούτους ἔξεδίωξεν ὁ Ἰησοῦς ἐκ τοῦ Ναοῦ¹².

Πάντα ταῦτα ὅσον ἀφορᾶ τὰ γενικὰ περὶ τοῦ νομίσματος παρ' Ἰσραήλ. Ἀπλῶς σημειοῦμεν ὅτι σήμερον ἐν τῷ νέῳ κράτει τοῦ Ἰσραὴλ τὸ βασικὸν νόμισμα εἶναι ή λίρα Παλαιστίνης.

Διὰ τῶν πολυαριθμῶν δὲ κατὰ καιροὺς γενομένων ἀρχαιολογικῶν ἀνασκαφῶν ἐν τῇ Παλαιστίνῃ, ἐκ τοῦ ΙΘ' κυρίως αἰῶνος καὶ ἔξης, ἥλθον εἰς φῶς ποικίλα εὐρήματα σπουδαιοτάτης ἀξίας διὰ τὴν γνῶσιν τοῦ ἀρχαίου Ἐθραϊκοῦ πολιτισμοῦ, μεταξὺ τῶν ὅποιων καὶ ποικίλα νομίσματα τῆς παλαιᾶς ἐποχῆς μαρτυροῦντα τὰς τότε ἐπικρατούσας νομισματικὰς συνθήκας. Μορφαὶ τοιούτων νομισμάτων φυλάσσονται ιδίᾳ ἐν τῷ ἀρχαιολογικῷ Μουσείῳ Παλαιστίνης.

3. Τὰ παρὰ τῷ ἀρχαίῳ Ἰσραὴλ κυκλοφοροῦντα νομίσματα

Ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ θὰ ὀμιλήσωμεν περὶ ἐνὸς ἐκάστου τῶν νομισμάτων, ἄτινα ἔχρησμοποίουν οἱ Ἰουδαῖοι εἰς τὰς ἐμπορικὰς καὶ λοιπὰς σχέσεις των, τόσον δὲ περὶ τῶν κυρίως Ἐθραϊκῶν νομισμάτων, ὅσον καὶ περὶ τῶν κυκλοφορησάντων ξένων τοιούτων. Πρωτίστως δύως θὰ εἴπωμέν τινα περὶ τοῦ χρυσοῦ, ἀργύρου καὶ χαλκοῦ, καθ' ὅσον τὰ διάφορα νομίσματα ἥσαν κατεσκευασμένα ἔξ αλλού πολλάκις ἐν τοῖς βιβλίοις τῆς Π. Διαθήκης.

Δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι τὰ περὶ τῶν νομισμάτων ἀναφερόμενα χωρία τόσον τῆς Παλαιᾶς ὅσον καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης θὰ σημειοῦνται διὰ τῶν σχετικῶν παραπομπῶν ἐνδεικτικῶς καὶ οὐχὶ ἄπαντα, ὅπου τουλάχιστον εἰναι πολυάριθμα.

Χρυσός

Οἱ χρυσὸι γνωστὸι ὡς πολύτιμον μέταλλον ἔχρησμοποιήθη ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ διὰ τὴν κατασκευὴν σκευῶν τοῦ Ναοῦ¹³ καὶ διὰ τὴν κατασκευὴν ἀργότερον νομισμάτων¹⁴. Ή λέξις χρυσός - χρυσοῦς ἀπαντᾶται πολλάκις ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ¹⁵, ἐν δὲ τῇ Καινῇ ἀργότερον¹⁶. Ύπὸ τὴν λέξιν χρυσὸς δέον νὰ νοηθοῦν τὰ ἐκ χρυσοῦ νομίσματα, περὶ ᾧ κατωτέρω. Τὰ ἐκ χρυσοῦ νομίσματα κοπῆς Ρωμαϊκῆς δὲν ἥσαν πολὺ συνηθισμένα, ἀλλὰ τὰ ἐκ χαλκοῦ. "Ἐνθα παρὰ τοῖς Ο' ἀπαντᾶται ἡ λέξις «χρυσός», εἶναι συνήθως μετάφραστις ιοῦ Ἐθραϊκοῦ «Σίκλου», καθ' ὅσον ὁ σίκλος κατεσκευάζετο κυρίως ἐκ χρυσοῦ. Ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ χρυσὸν παρῆγον ἡ Ὄφειρ¹⁷, ἡ Φαρούμι¹⁸, ἡ Σεθά, Ραμά¹⁹.

Ἄργυρος

Εἶναι καὶ οὗτος μέταλλον πολύτιμον, γνωστὸς παλαιόθεν, ἐκ τοῦ διποίου κατεσκευάζοντο ἐν τῇ ἐποχῇ τῆς Π. Διαθήκης κοσμήματα, σκεύη καὶ νομίσματα²⁰. Ή λέξις ἔργυρος - ἀργυροῦς - ἀργύριον, ἀπαντᾶται πολλάκις ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ²¹, ἐν δὲ τῇ Καινῇ εἰς ὥρισμένας μόνον φράσεις²².

Τό νομισματικό σύστημα του ἀρχαίου Ἰσραήλ

Τό νομισματικό σύστημα του άρχαιου Ισραήλ

‘Η έκ τοῦ ἀργύρου κατασκευὴ νομισμάτων εἶχεν εὐρεῖαν κυκλοφορίαν παρ’ Ἰσραηλίταις, ἀλλὰ τὰ πλεῖστα τῶν τοιούτων ἦσαν ἔνεικῆς προελεύσεως.

Κυρίως οἱ Ἰσραηλῖται ἐκ τοῦ ἀργύρου κατεσκεύαζον τὸν ἀργυροῦν σίκλον, ὅστις ἦτο καθαρῶς τοπικὸν νόμισμα, πρὸς πᾶσαν χρῆσιν²³ πλὴν ἐν τῷ Ναῷ, καθ’ ὃσον ἐν αὐτῷ ἔχρησιμοποιεῖτο ὁ «ἰερός» ἢ «ἄγιος» ἢ χρυσοῦς σίκλος. Οἱ οἱ γράφοντες τὴν λέξιν «ἀργυρος» μεταφράζουν συνήθως τὸν Ἐβραϊκὸν σίκλον, ὡς καὶ περὶ τοῦ χρυσοῦ ἐλέχθη. Τὰ τριάκοντα ἀργύρια²⁴ τῆς προδοσίας τοῦ Ἰούδα, ἦσαν πιθανῶς σίκλοι ἀργυροῦ ἔχοντες ἔκαστος 2 δραχμὰς καὶ 80 λεπτὰ περίπου.

Χαλκός

‘Ο χαλκός, ἀπλοῦν καὶ πολὺ χρήσιμον μέταλλον, ἦτο γνωστὸς ἥδη ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων πρὸ τοῦ κατακλυσμοῦ²⁵. Πλεῖστα ἐκ τῶν σκευῶν τοῦ Ναοῦ ἦσαν χαλκᾶ²⁶, ἐκ τοῦ αὐτοῦ μετάλλου δὲ κατεσκευάζοντο καὶ νομίσματα διάφορα περὶ ὧν κατωτέρω.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Βασιλέως Ἡρώδου ἐκυκλοφόρουν συνήθως χαλκᾶ νομίσματα. Ἡ λέξις χαλκὸς ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ ἀπαντᾶται πολλάκις²⁷, ἐν δὲ τῇ Καινῇ ἐλαχίστας φοράς²⁸.

Σίκλος

‘Ο Σίκλος ἢ Σίγλος ἦτο ἡ ἀρχικὴ νομισματικὴ μονὰς τοῦ Ἐβραϊκοῦ νομισματικοῦ συστήματος. Ἡ λέξις εἶναι Ἐλληνικὴ μεταγραφὴ ἐκ τοῦ Ἐβραϊκοῦ Shekel (= νόμισμα).

‘Ο Ιουδαϊκὸς σίκλος (διότι ὑπῆρχε καὶ νόμισμα ἄλλων Ἀνατολικῶν λαῶν ὑπὸ τὴν αὐτὴν ὀνομασίαν) διετήρησεν σταθερὸν βάρος ἐφ’ ίκανον χρόνου ἀπὸ Σίμωνος τοῦ Μακκαθαίου (143 - 135 π.Χ.) μέχρι τῶν Ἰουδαϊκῶν ἐπαναστάσεων ἐπὶ Οὐσπεσανοῦ, Τίτου καὶ Ἀδριανοῦ, λογιζόμενος παρ’ Ἐλλησι τοῖς πρὸς τὸ τειράδραχμον.

‘Η λέξις σίκλος εὑρηται εἰς πλεῖστα χωρία τῶν διαφόρων βιβλίων τῆς Π. Διαθήκης περὶ τὰς 44 φοράς, φέρων τὰς ἐπήγραφὰς σεκέλ - Ἰσρανέλ καὶ κατζί - ἀσεκέλ (διὰ τὸ ἥμψου αὐτοῦ). Ἀναφέρονται δύο εἰδη σίκλου, ὁ ἀργυροῦς²⁹ καὶ ὁ «ἰερός»³⁰ ἢ «ἄγιος», ἦτοι ὁ χρυσοῦς. Ὁ χρυσοῦς σίκλος ἦτο τὸ ἐν τῷ Ναῷ χρησιμοποιούμενον σταθερὸν χρῆμα, ἐνῶ τὸ εἰς κοσμικὴν χρῆσιν τοιοῦτον ὑφίστατο διακυμάνσεις (ἥτοι ὁ ἀργυροῦς σίκλος). Κατὰ τὸν Schuster ὁ ἱερὸς χρυσοῦς σίκλος ἔζυγιζεν 16,8 γραμμάρια κατὰ δὲ τὸ Cathelic Commentary ὁ ἀργυροῦς σίκλος ἦτο 11,5 γραμμάρια. Τὸ βάρος τοῦ χρυσοῦ σίκλου θὰ ἦτο 25 περίπου γραμμάρια, ἡ δὲ διαφορὰ ἀξίας ἀργύρου καὶ χρυσοῦ εἰς τὸ ἀρχαῖον Ἰσραὴλ ἦτο 12:1. ‘Ο Ιώσηπος³¹ θεωρεῖ τὸν σίκλον ισόγιμον πρὸς 4 Ἀττικὰς δραχμὰς λέγων «ὅ δὲ Σίκλος, νόμισμα Ἐβραϊκὸν ὧν, Ἀττικὰς δέχεται δραχμὰς τέσσαρας». ‘Ο Ἐπιφάνιος³² ἐξ ἀλλού φρονεῖ ὅτι ὁ σίκλος εἶναι ὁ Ρωμαϊκὸς Κοδράντης λέγων «σίκλος, ὁ λέγεται καὶ Κοδράντης, τέταρτον μὲν ἔστι τῆς οὐγγίας, ἥμισυ δὲ τοῦ στατῆρος, δύο δραχμὰς ἔχον». Οἱ οἱ μεταφράζουν συνήθως τὸν Ἐβραϊκὸν σίκλον διὰ τῆς λέξεως δίδραχμον³³. ‘Εξ ἀλλού δ. κ. Λ. Φιλιππίδης³⁴ ὡμιλῶν περὶ τῶν ἀρχαίων νομισμάτων καὶ ἀναφερόμενος εἰς τὸν στατῆρα, λέγει ὅπιούτος εἶναι τὸ ἀρχαῖον Ἐβραϊκὸν σέκελ (σίκλος). Σημειωτέον τέλος ὅτι ἡ λέξις σίκλος οὐδόλως συναντᾶται ἐν τῇ Κ. Διαθήκῃ.

‘Εκτὸς τοῦ σίκλου, τοπικὸν ιούδαικὸν νόμισμα θεωρεῖται ὑπὸ τοῦ κ. Λ. Φιλιππίδου³⁵ τὸ ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ μνημονεύμενον λεπτόν³⁶.

Λεπτόν

Νόμισμα λεπτότατον καὶ ἐλαχίστης ἀξίας κάλκινον, ισοδυναμοῦν μὲ τὸ 1/8 τοῦ ρωμαϊκοῦ ἀσσαρίου καὶ τὸ ἥμισυ τοῦ Κοδράντου (Ματθ. 5, 26. Δαν. 2,36).

Κοδράνπις

Νόμισμα ρωμαιϊκόν, χαλκοῦν, σῆμα φέρον ἐν τεταμένον σκάφος, καὶ ἵσον πρὸς τὸ τέταρτον τοῦ ἀσσαρίου. Ο Κοδράνπις ἥτο ἵσος μὲ δύο λεπτά, ὁ δὲ Ἐπιφάνιος καλεῖ οὕτω τὸν σίκλον.

Ασσάριον

Χαλκοῦν Ρωμαιϊκὸν νόμισμα ἵσον ἀρχικῶς πρὸς τὸ 1)10 τοῦ δηναρίου. Σῆμα ἔφερεν ἐπὶ τῆς μᾶς πλευρᾶς μὲν διπρόσωπον Ἰανόν, ἀπὸ δὲ τὴν ἄλλην πρύμνην πλοίουν καὶ ἀργότερον τὴν προτομὴν τοῦ αὐτοκράτορος. (Ματθ. 10,29 - Λουκ. 12,6). Τὸ ἀσσάριον ἥτο ἵσον μὲ τέσσαρας κοδράντας.

Δηνάριον

Ἀργυροῦν Ρωμαιϊκὸν νόμισμα, ἐν κοινῇ χρήσει κατὰ τοὺς ἀποστολικοὺς χρόνους, ἵσον τῆς δραχμῆς ἡ πρὸς 6 ὀβολούς. Σῆμα δὲ τούτου ἔφερεν ἔνθεν μὲν ἄμαξαν συρομένην ὑπὸ 2 ἢ 4 ἵππων, ἔνθεν δὲ τὴν Νίκην ἡ τὴν κεφαλὴν τοῦ Ἰανοῦ καὶ ὑστερὸν τὴν προτομὴν τοῦ αὐτοκράτορος. Τὸ δηνάριον ἐθεωρεῖτο διὰ τοὺς Ἰουδαίους ικανὴ ἀμοιβὴ ὡς ἡμερομίσθιον ἀγρότου ἐργάτου (Ματθ. 4,2). Ἡ εἰκὼν τοῦ ἐπιδειχθέντος δηναρίου εἰς τὸν Χριστὸν ἥτο τοῦ Τιβερίου Καίσαρος (Ματθ. 29, 19—21). Ἀξιον τονισμοῦ ὅτι ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ δὲν ἀπαντᾶται ἡ λέξις δηνάριον.

Δραχμή

- Ἐκ τοῦ ρ. δράσσω. Ἀργυροῦν Ἑλληνικὸν νόμισμα ἵσον πρὸς τὸ ρωμαιϊκὸν δηνάριον ἡ πρὸς 6 ὀβολούς. Ἡ ἀρχικὴ αὐτῆς ἀξία ἥτο ἵση πρὸς 97 λεπτὰ περίπου. Κατὰ τοὺς ἀποστολικοὺς χρόνους κυκλοφοροῦσα ἡ δραχμὴ παρά τε τοῖς Ρωμαίοις καὶ Ἰουδαίοις ἥτο ἵση πρὸς 84 λεπτὰ περίπου (Λουκ. 15,8). Ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ ἡ λέξις δραχμὴ ἀπαντᾶται εἰς τινὰ χωρία³⁷, ισοδυναμεῖ δὲ μὲ τὸ ἥμισυ τοῦ ἀργυροῦ σίκλου.

Διδραχμον

Ἡτο ὁ ἰερὸς ἡ ἄγιος σίκλος τοῦ ναοῦ. Νόμισμα Ἑλληνικὸν ἵσον πρὸς δύο δραχμὰς ἡ πρὸς ἥμισυ σίκλον, ἡ τὸ 1)2 τοῦ στατῆρος, ἡ δύο δηνάρια. Τὸ ποσὸν τοῦτο ἔκαστος τῶν Ἰουδαίων εἰκοσαεπτής γενόμενος προσέφερεν ὑπὲρ τοῦ ναοῦ³⁸. Ο Ἰώσηπος³⁹ ἀναφέρει τὸ ποσὸν τοῦ διδράχμου ὡς ἐπιβαλλόμενον φόρον ἐκ μέρους τῶν Ἰουδαίων ἀνὰ πᾶν ἔτος ἐπὶ Οὐσπεσιανοῦ Ρωμαίων.

Τετράδραχμον

Ἡ λέξις ἀπαντᾶται ἐν Π. Διαθήκῃ ἀπαξ⁴⁰. Ἡτο ἀττικὸν νόμισμα, οὕτω δὲ ἐκαλεῖτο ὁ στατῆρ.

Στατήρ

Ἐκ τοῦ ρ. ἵστημι. Ἑλληνικὸν νόμισμα ἵσον πρὸς 4 ἀττικὰς δραχμὰς ἡ πρὸς 2 Ἀλεξανδρινάς. Ἐθεωρεῖτο ὡς ὁ ἀρχαῖος Ἐθραικὸς σίκλος⁴¹, ἕταν ἵσος πρὸς ἕνα σίκλον.

Δαρεικός ἡ Χρυσοῦς παρ' Ο'

Ἡτο χρυσοῦν νόμισμα βασιλικὸν τῶν Περσῶν, ἔχον τὸ αὐτὸν βάρος πρὸς τὸν ἀττικὸν στατῆρα, ισοδυναμοῦν πρὸς 20 ἀττικὰς δρχ. Ἡ λέξις δαρεικὸς δὲν ἀπαντᾶται ἐν τῇ Ἅγιᾳ Γραφῇ ἀλλὰ ἡ ταυτόσημος λέξις χρυσοῦς⁴².

Τάλαντον

Ἡτο ὡρισμένου βάρους νόμισμα παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἐθραιοῖς, Ἐλλησι καὶ Ρωμαίοις, διάφορον κατὰ διαιρόμενος ἐποχάς, διακρινόμενον δὲ συνήθως εἰς χρυσοῦν καὶ ἀργυροῦν. Ἡ λέξις τάλαντον εὑρηται εἰς ὥρισμένα χωρία τῆς Π. Διαθήκης⁴³, ἐν δὲ τῇ Καινῇ πολλαχοῦ⁴⁴. Τὸ τάλαντον ἐθεωρεῖτο μονάς τῶν ἐθραικῶν ἀργυρῶν νομισμάτων ὑποδιαιρεῖτο δὲ εἰς 60 μνᾶς, 3.000 σίκλους καὶ 60.000 ὀβολούς. Τὸ χρυσοῦν τάλαντον ἥτο περίπου διπλάσιον τοῦ ἀργυροῦ.

Τό νομισματικό σύστημα του ἀρχαίου Ἰσραήλ

Τό νομισματικό σύστημα του άρχαιου Ισραήλ

Το μονάς βάρους παρ' Ισραὴλ καὶ ὑποδιαιρεσις τοῦ ταλάντου. Ἡ ἀργυρᾶ ἥτο ἵση μὲ 60 σίκλους ἡ δὲ χρυσῆ 100. Ἡ λέξις ἀπαντᾶται ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ⁴⁵, ἔνθα ισοδυναμεῖ μὲ 50 σίκλους

Οιολός

Το ὑποδιαιρεσις τοῦ ταλάντου, ἵσος πρὸς τὸ ἔκτον τῆς δραχμῆς. Ἡ λέξις ἀπαντᾶται ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ ὡρισμένας φοράς⁴⁶. Ο ἔβραικὸς ἱερὸς σίκλος διηρεῖτο εἰς 20 ὁβιοὺς καὶ ἄρα ἡ δραχμὴ εἰς 10. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ ὁβιολὸς ἥτο τὸ 1)6 τῆς ἀττικῆς δραχμῆς, συνάγεται ὅτι διέφερεν ὁ ἔβραικὸς ὁβιολὸς τοῦ ἑλληνικοῦ.

Συμπεράσματα

Ἐκ τῆς ὅλης παρουστάσεως τοῦ θέματος ἀναμφιθόλως προκύπτουν ὡρισμένα συμπεράσματα, ἢνια ἐκθέτομεν εὐθὺς κατωτέρω.

Οἱ ἀρχαῖοι Ισραηλῖται ἔχρησμοποίησαν δεόντως τὰ πολύτιμα μέταλλα καὶ πρὸς θρησκευτικὴν χρῆσιν καὶ πρὸς κατασκευὴν νομισμάτων, τὰ ὁποῖα ἀπετέλεσαν τὸ κριτήριον ἀξιολογήσεως τῶν οἰκονομικῶν προβλημάτων των.

Τὸ ἔβραικὸν ἑθνικὸν νόμισμα ἔχον τὴν ἴδικήν του ἀξίαν ἐκτὸς τῶν ὁρίων τοῦ κράτους καὶ τὴν διὰ τῆς ἐκάστοτε ὑπὸ τῶν ἐτέρων ἐθνῶν σχέσεως προσδιωρισμένων, ὑπῆρχε τὸ μόνον ἀναγκαῖον διὰ τὰς θρησκευτικὰς ἀνάγκας τοῦ λαοῦ.

Ἡ ἐπαφὴ μετὰ τῶν ἄλλων ἐθνῶν εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα ὀπωδῆποτε τὴν καλλιτέραν ἀνάπτυξιν τοῦ ἔβραικοῦ νομισματικοῦ συστήματος, τὸ ὁποῖον οὕτως ἡ ἄλλως διετήρει στενὴν σχέσιν μετὰ τῶν ξένων νομισμάτων.

Τὰ κυκλοφοροῦντα νομίσματα ἡδύνατο νὰ ἀνταλλαγοῦν διὰ τῶν τοικῶν τοιούτων, αἱ δὲ πημὰι καθωρίζοντο βάσει τῶν νομισματικῶν μονάδων

Ἡ ἀξία ἐκάστου νομίσματος ἡδύνατο νὰ προσδιορισθῇ ἐν σχέσει πρὸς τὴν τῶν ἄλλων, ἵητοι βάσει τῆς ὑποδιαιρέσεως ἐκάστου νομίσματος.

Ἐκ τῆς μελέτης τῶν ἰερῶν βθλίων καὶ διὰ τῆς διασταυρώσεως τῶν ὑπαρχουσῶν πληροφοριῶν, τίθεται ἡ βάσιμος ἄποψις ὅτι κυρίως ἔχρησμοποιοῦντο τὰ ἔξι ἀργύρους νομίσματα, ὡς καὶ τὰ χαλκᾶ, τῶν χρυσῶν ἐχόντων κυκλοφορίαν ἐν τῷ ναῷ καὶ δλίγον ἐν τῇ ἀγορᾷ.

Δὲν πρέπει νὰ παραλείψωμεν νὰ εἴπωμεν, ὅπι περὶ τῶν παρ' ἔβραιοις κυκλοφορούντων νομισμάτων αἱ πληροφορίαι πολλάκις εἶναι συγκεχυμέναι ὅσον ἀφορᾶ εἰς τὴν ἀξίαν καὶ τὴν ποικίλην χρῆσιν των. Ἀκόμη καὶ οἱ Ο' μεταφράζοντες ὅμιλοιν διαφόρων περὶ τῆς ἀξίας τοῦ ἴδιου νομίσματος εἰς τὰ διάφορα βιβλία τῆς Π. Διαθήκης, ἀναλόγως τῶν παρεχομένων ὑπὸ τοῦ πρωτοτύπου πληροφοριῶν.

Ἡ εἰς γραμμάρια ἡ κόκκους σίτου ἀναλογία νομισμάτων τινῶν εἶναι λίαν συγκεχυμένη ἐν τοῖς διαφόροις βοηθήμασι καὶ ὡς ἐκ τούτου ἀπεφύγαμεν τὴν μετὰ τῶν τοιούτων κατατριβήν.

Τέλος, δέον νὰ τονισθῇ ἐκ νέου ἡ σπουδαιότης τοῦ θέματος καὶ ἡ ἀνάγκη μιᾶς πλέον ἐπισταμένης ἐρεύνης, πρὸς δημιουργίαν καλλιτέρων καὶ ὀρθοτέρων συμπερασμάτων ἐπὶ τῇ βάσει πάντοτε τῆς Ἀγίας Γραφῆς, τῶν ἀνασκαφῶν καὶ τοῦ ζήλου πρὸς ἀληθῆ ἐπιστημονικὴν ἀρχαιολογικὴν προσπάθειαν καὶ πρόσδον.

Διὰ τὴν σύνταξιν τῆς παρούσης ἐργασίας ἐλήφθησαν ὑπὸ ὅμιν αἱ κάτωθι πηγαὶ καὶ βοηθήματα Α. Πηγαὶ Ἀγία Γραφή α) Παλαιὰ Διαθήκη β) Καινὴ Διαθήκη Ιωσήπου, Ιουδαϊκὴ Ἀρχαιολογία Β. Βοηθήματα Ιωάλ. Γιαννακοπούλου, Ὑπομνήματα εἰς πάν Π. Διαθήκην. Π. Τρεμέπελα, Ὑ πόμνημα εἰς τὸ κατὰ Ματθαίον, Ἀθῆναι 1951. — Ὑπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Λουκᾶν, Ἀθῆναι 1952. Γ. Κωνσταντίνου, Λεξικὸν Ἀγίων Γραφῶν, Ἀθῆναι 1888. Π. Δρανδάκη, Μεγάλη Ἑλληνικὴ Ἐγκυλοπαιδεία, Τομ. 18ος. Ἡθικὴ καὶ θρησκευτικὴ Εγκυλοπαιδεία. Εγκυλοπαιδεία Παπύρου-Λαρούς. Δ. Φιλιππίδης, Ἰστορία τῆς Ἐποχῆς τῆς Καινῆς Διαθήκης

Σημειωτέον, ὅτι μεγίστην προσφορὰν παρέσχον εἰς ἡμᾶς αἱ σχετικαὶ ὄνομασίαι νομισμάτων ληφθεῖσαι ἐκ τῆς Concordance τῆς Π. καὶ Κ.

**Ἐπιστολή
τοῦ κ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ Α. ΔΟΥΔΟΥ
στὴ Μητρόπολη Θεσσαλονίκης**

Ο δικηγόρος κ. Γ. Α. Δουδος ἀ-
πέστειλε τὴν παρακάτω ἐπιστολή
στὸν Πρωτοπρεσβύτερο κ. Δημ.
Βακάρο, Γενικό Ἀρχιερατικό Ἐ-
πίτροπο τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως
Θεσσαλονίκης:

Αἰδεσιμολογίωτα
Μ. Πρωτοπρεσβύτερο κ. Δημήτριο Βακάρο
Γενικό Ἀρχιερατικό Ἐπίτροπο
Ἱερᾶς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης

«Μέ τὴν ἐπιστολή μου αὐτῇ, ἐπιθυ-
μῶ νά σᾶς καταγγείλω τὰ ἀκόλουθα,
ώς κατά τὴ γνώμη μου ἀρμόδιου λει-
τουργοῦ τῆς Μητροπόλεως Θεσσα-
λονίκης.

Κατά τὴν 12η Δεκεμβρίου, ἐπισκέ-
φθηκα τὸν Ἱερό Ναό τοῦ Ἅγιου Συ-
ρίδωνος Τριανδρίας, πού πανηγύρι-
ζε. Στὸν πρόναο καὶ ἀριστερά τῆς εἰ-
σόδου, ὑπάρχει ἀναρτημένη καὶ το-
ποθετημένη σὲ κορνίζα, μά ἀφίσα
ἀντιχιλιαστικοῦ περιεχομένου. Ἐμ-
φανίζει ἡ ἀφίσα ἔνανδρα, ντυμένο
ώς «κάους μπόου» μέ τὸ περιγράμμα
τοῦ ἀστέρα τοῦ Δαβίδ στὸ στήθος
του, πού εἶναι ἐβραϊκό σύμβολο, κα-
θὼς καὶ ἐθνόσημο τοῦ κράτους τοῦ
Ἰσραήλ. Ὁ ἄνδρας αὐτὸς τῆς ἀφί-
σας, ἐμφανίζεται ώς προπαγανδι-
στὴς τῆς αἵρεσης τῶν Μαρτύρων τοῦ
Ἰεχωβᾶ, ἐπιχειρώντας νά διαβεῖ ἀπό
τίς ΗΠΑ στὴ χώρα μας. Στὸ γεωγρα-
φικό περιγράμμα τῆς Ἑλλάδος, ἐμ-
φανίζεται ἄλλος ἄνδρας, ντυμένος
μέ τὴν χαρακτηριστική ἐνδυμασία
τοῦ εὐζώνων, πού ἐμποδίζει τὸν ἀλλο-
δαπό προπαγανδιστή νά εἰσελθει
στὴ χώρα. Τὰ παραπάνω ἀποτελοῦν
τὸ εικονικό περιεχόμενο τῆς ἀφίσας.
Ἐπάνω ἀπὸ τὶς παραστάσεις πού πε-
ριέγραψα, ώς ἐπεξήγηση προφανῶς
τῆς φύσης τῆς αἱρέσεως τῶν Μαρτύ-
ρων τοῦ Ἱεχωβᾶ, εἶναι γραμμένο
τοῦ: «Εἶναι πολιτική ὁργάνωσις

τῶν Ἐβραίων».

Ἡ προηγούμενη συνθηματική
φράση, ἐπιτρέψει μου νά παρατηρή-
σω, ὅτι εἶναι ἔξ ὄλοκλήρου φευδής
καὶ ἀνυπόστατη, ὅταν ἀναφέρεται, ὅ-
πωσδήποτε σάν μομφή γενικῶς κατά
τοῦ λαοῦ Ἰσραήλ. Ὑπάρχουν στοι-
χεῖα, τὰ ὅποια ἀποδεικνύουν ὅτι οἱ
Μάρτυρες τοῦ Ἱεχωβᾶ, ἔχουν ἀντι-
ταχθεῖ στὴν ἰδρυση τοῦ κράτους τοῦ
Ἰσραήλ, θεωρώντας τὸ καὶ τοῦτο ὅ-
πως καὶ ὅλα τὰ κράτη, ὡς ὅργανο τοῦ
διαβόλου. Σὲ ἔντυπα τους, προπα-
γάνδισαν ἐναντίον τῆς σιωνιστικῆς
κίνησης, δηλαδὴ τοῦ ρεύματος τῶν
Ἐβραίων τῆς Διασπορᾶς νά ἐπιστρέ-
ψουν σὲ μιάν ἐλεύθερη ιουδαϊκή πα-
τρίδα στὴν Παλαιστίνη. Καὶ ὅλη αὐτῇ
ἡ ἀντιπαράθεση τῶν Μαρτύρων τοῦ
Ἰεχωβᾶ ἀπέναντι σὲ συγκεκριμένες
θέσεις καὶ ρεύματα τοῦ συνόλου τῶν
Ἐβραίων, δέν σημαίνει ὅποιαδήποτε
σχέση, ἀλλά ἔγινε, γιά νά τονισθεῖ ἡ
διάφορη ἀντιληψη τῆς χιλιαστικῆς
οὐτοπίας τῶν Μαρτύρων τοῦ Ἱεχωβᾶ
ἀπό τοὺς στόχους καὶ τὰ ἐπιτεύγμα-
τα τοῦ λαοῦ Ἰσραήλ.

Ἐκτὸς ὅμως ἀπό τὴν ἀναλήθεια
τοῦ συνθήματος πού σᾶς ἀνέφερα,
μέ τὴ φράση πού σχολιάζω, εἶναι φα-
νερό, ὅτι ἡ ἀντιχιλιαστική ἀφίσα, ἀ-
πογυνιώνεται ἀπό τὴν ἀντιαιρετική
τῆς σκοπιμότητα καὶ γίνεται ἀφίσα,
μέ σαφέστατο ἀντισημιτικό περιεχό-
μενο. Γι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν λόγο, εἴ-
ναι ἀπαράδεκτο νά βρίσκεται ἡ πα-
ραπάνω ἀφίσα ἀναρτημένη, ἵδιας σὲ
χώρῳ λατρείας τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκ-
κλησίας, ἡ ὅποια πάντοτε, ἔδειχνε
μιά εὐαισθησία ἀπέναντι στίς φυλετι-
κές διακρίσεις, ἀλλά ἴδιας τὰ τελευ-
ταῖα χρόνια, στὰ πλαίσια προετοιμα-
σίας τῆς συγκλήσεως τῆς Μεγάλης
καὶ Ἀγίας Συνόδου, ἔνα ὀλόκληρο
κεφάλαιο, πού ἡδη ἔχει συζητηθεῖ ἀ-
πό τὶς ἀρμόδιες προσυνοδικές ἐπι-
τροπές, πρόκειται νά ἀπασχολήσει
ἐν Συνόδῳ τὴν Καθολική Ὀρθοδο-
ξία, μέ τὴν ἀντιμετώπιση τοῦ ρατσι-

σμοῦ.

Δέν εἶναι πολιτικοί οἱ λόγοι, πού
κατιστοῦν ἀπαράδεκτη τὴν ἀνάρτη-
ση τῆς παραπάνω ἀφίσας, ὅπως καὶ
κάθε ἀφίσας ἡ ἐπιγραφή παρόμοιου
περιεχομένου σὲ ὄρθοδοξες ἐκκλη-
σίες, ἀλλά κυρίως θεολογικοί καὶ εἰ-
δικότερα ἐκκλησιολογικοί.

Γνωρίζετε καλύτερα ἀπό μένα, ὅτι
ἡ Σύνοδος τῆς Κωνσταντινουπόλεως
τοῦ 1875, ἀν θυμοῦμαι καλά, καταδί-
κασε ώς αἴρεση τόν ἐθνοφυλετισμό. Καὶ
πράγματι οἱ φυλετικές διακρί-
σεις καὶ προκαταλήψεις, ἀποτελοῦν
αἴρεση κατά την Ὀρθόδοξο Ἐκκλη-
σία, ἡ ὅποια δημιουργεῖ ρήγμα στὴν
καθολικότητα τῆς Ἐκκλησίας. Διότι
ἡ Ἐκκλησία, ὑπερβαίνοντας τὰ ὄρια
τῶν ἔθνων καὶ τῶν γενῶν τῆς οἰκου-
μένης, ἀποβλέπει, ἀπό ὑπακοή στὴν
Κεφαλή της, νά πραγματώσει τὴ μεσ-
σιανική προοπτική, δηλαδὴ τὴν οἰκο-
δόμηση μιᾶς ποίμνης, πού σημαίνει
μεταμόρφωση τοῦ διχασμένου κό-
σμου τῶν ἀνθρώπων, στὴν ἐνότητα
τῆς ἀδελφοσύνης. Ἀπό τὴν ἀλλή με-
ριά βέβαια, ὁ ἐθνοφυλετισμός, μι-
κράνει τὸ εὐαγγέλιο τῆς σωτηρίας,
πού ὄφειλει ἡ Ἐκκλησία νά ἔξαγγέ-
λει ἀδιακρίτως πρός ὅλη τὴν οἰκου-
μένην.

Εἶναι ντροπή, στὴν ἐκκλησιαστική
ἐπαρχία ὅπου ἐποίμανε κατά τὸ πρό-
σφατο παρελθόν ἔνας Γεννάδιος, πού
ούντες ἀναδείχθηκε ἀληθινός ποιμένας
καὶ τῶν Ἐβραίων αὐτῆς τῆς πόλης,
στὰ δίσεκτα χρόνια τῆς κατοχῆς, νά
ὑπάρχουν τέτοιες ἀφίσες, ἀντισημι-
τικοῦ περιεχομένου σὲ ἐκκλησία.

Καταγγέλοντας τὰ προηγούμενα,
εἶμαι βέβαιος ὅτι θά πράξετε τὸ χρέ-
ος σας, τόσον ώς λειτουργός τῆς Ἐκ-
κλησίας τοῦ Χριστοῦ, πού κατὰ σάρ-
κα ἔζησε στὴ γῆ ώς Ἐβραῖος, ὅσο καὶ
ώς Γενικός Ἀρχιερατικός Ἐπίτρο-
πος τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως».

Νέες Ἐκδόσεις

* **ΝΕΣΤΟΡΑ ΜΑΤΣΑ: Αὔτο τὸ παιδί πέθανε αὐτοί** (Αθήνα, Πιτσιλός 1987). «Πῶς γράφει ὁ πο-
λύπλευρος συγγραφέας «έξομολογητικά» στὸν
πρόλογο πρόκειται γιά σημειώσεις ἐνός παι-
διοῦ πού γράφτηκαν ἀπό τὸν Μάρτιο ώς τὸν Ὁ-
κτώβριο τοῦ 1944. Καὶ προσθέτει:

«Δέν ἄλλασσε οὕτε γραμμή ἀπό τὶς σημειώ-
σεις τοῦ παιδιοῦ τῆς Κατοχῆς ἔτσι ὅπως τὶς
βρῆκα στὸ κιτρινισμένο τετράδιο στὴν κασέλα
πού μοῦ ἔδωσε ἡ ἀδελφή μου μαζί μέ σλλα ἀ-
χρηστα θυμητικά. Δέν είχα οὕτε τόση δύναμη

οὕτε τόσες ἱκανότητες γιά νά μπορέσω σ' αὐτή
τὴ μαρτυρία νά προσθέσω ἢ ν' ἀφαιρέσω τίπο-
τα. Ἡταν μιά σπίθα στὸ σκοτάδι ἐκείνων τῶν ἡ-
μερῶν. Καὶ μιά σπίθα δέν έξερει οὕτε γραμματι-
κή οὕτε συντακτικό. Μόνο τὴ μικρή λάμψη τῆς
ἐκφράζει: Πού, ὅσο κι ἄν φαίνεται περίεργο,
μπορεῖ ἀκόμη νά φωτίζει τὰ ἴδια, ὅπως τότε,
σκοτάδια».

Στὸ βιβλίο περιέχονται καὶ στοιχεῖα γιά τό
δράμα τῶν Ἐβραίων τῆς Ἑλλάδος στὴ διάρ-
κεια τῆς Κατοχῆς.

ΜΟΛΙΣ ΚΥΚΛΟΦΟΡΗΣΕ

ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ
Χ. ΣΤΡΑΒΟΛΕΜΟΥ

“Ἐνας Ἡρωϊσμός
— Μία Δικαίωση

‘Η διάσωση
τῶν Ἐβραίων
τῆς Ζακύνθου
στὴν Κατοχή

עַצְמָה

Δένδρον ζωῆς είναι ἡ Τοπά...
(Παροιμ. 3:18)